

P & W V E R K E N N I N G E N

Het Programma Politie & Wetenschap
P/a De Politie Academie
De Kleiberg 15
7312 SN Apeldoorn
Telefoon: (055) 539 7070
Internet: www.politieenwetenschap.nl

Bestellingen

Postbus 122, 3700 AC Zeist
Telefoon: (030) 698 42 22
Fax: (030) 698 42 23
E-mail: info@kerckebosch.nl
Internet: www.kerckebosch.nl

Het Programma Politie & Wetenschap

Missie

Het Programma Politie en Wetenschap is ingesteld door de minister van BZK om het wetenschappelijk onderzoek op het gebied van politie en veiligheid te stimuleren en tevens een impuls te geven aan een betere benutting van onderzoeksresultaten in politiepraktijk, beleid en opleiding.

Kennisproducten

De kennisproductie van Politie en Wetenschap vindt zijn neerslag in onderzoeksrapporten, verslagen van bijzondere activiteiten zoals studiedagen, workshops e.d. en speciale bundels ter gelegenheid van onze Lezingencyclus.

Onderzoeksrapporten met een meer wetenschappelijk, theoretisch karakter worden uitgegeven in onze publicatiereeks *Politiewetenschap*. Rapporten met een meer praktische inslag, met bijvoorbeeld handzame instrumenten, modellen of anderszins werkwijzen die hun waarde en nut hebben bewezen, worden gepubliceerd in de reeks *Politiekunde*. De website biedt een overzicht alsmede korte samenvattingen ('abstracts') van alle publicaties. Exemplaren kunnen, via een doorlink op de website, besteld worden bij de uitgever: Kerckebosch te Zeist.

P&W Verkenningen

Naast de uitgaven in onze beide publicatiereeksen brengt P&W ook regelmatig verslagen uit van zogeheten kortlopende verkenningen. Ze hebben in de regel betrekking op nieuwe ontwikkelingen of vraagstukken die mogelijk een plaats verdienen in ons meerjaren onderzoeksprogramma. Van deze rapporten zijn zowel korte samenvattingen ('abstracts') als de integrale verslagen beschikbaar op de website. Hard copies zijn op aanvraag beschikbaar bij het Programmabureau.

Het Programma Politie & Wetenschap

P/a De Politie Academie

De Kleiberg 15

7312 SN Apeldoorn

Telefoon: 055-5397215/16

Internet: www.politieenwetenschap.nl

Postadres

Postbus 1201

7301 BL Apeldoorn

IK STOND ERBIJ EN .....

Een onderzoek naar het ingrijpen van omstanders bij incidenten in het publiek domein.

Den Haag, december 2003

ES&E,
Edgar de Bie
Angela van Loenen
Margreth Egelkamp
Marnix Eysink Smeets

Inhoud

1.	Inleiding	4
1.1	Achtergrond en vraagstelling	4
1.2	Afbakening onderzoeksterrein	5
1.3	Opzet en uitvoering onderzoek	6
1.4	Leeswijzer	7
2.	Grijpt niemand meer in tegenwoordig?	8
2.1	Omvang	8
2.2	Een indicatie van de omvang van ingrijpen	9
3.	Tussen ‘niets doen’ en ‘rotschop’	11
3.1	Typen incidenten	11
3.2	Categorieën omstanders	12
3.3	Wijzen van ingrijpen	13
3.4	Effecten van het ingrijpen	15
4.	Wel of niet ingrijpen: factoren die een rol spelen	17
4.1	Het proces van ingrijpen	17
4.2	Een veelheid aan factoren	17
4.2.1	<i>Maatschappelijke factoren</i>	17
4.2.2	<i>Situationele factoren</i>	18
4.2.3	<i>Persoonlijke factoren</i>	19
5.	Te beïnvloeden of niet te beïnvloeden: that’s the question	22
5.1	Maatschappelijke aspecten	22
5.2	Situationele aspecten	23
5.3	Persoonlijke aspecten	24
6.	De ingrijpende burger: ondersteuning of risicofactor voor de politie?	27
6.1	Twee stromen	27
6.2	‘Tegenhouden’ door de burger	28
6.3	Aanknopingspunten	29
7.	Slotbeschouwing	33
7.1	Ingrijpen niet minder dan vroeger	33
7.2	Ingrijpen in de praktijk	33
7.3	Ingrijpen, een complex fenomeen met een onzekere uitkomst	34
7.4	Tussen ‘niets doen’ en ‘rotschop’	35

7.5	De oren en ogen, niet de armen	35
7.6	Tot slot	36

Geraadpleegde literatuur

1. Inleiding

Het gedrag van omstanders bij incidenten die zich op straat afspelen is een populair onderwerp voor gesprekken op feesten en partijen. Ingrijpen is levensgevaarlijk, zo is de teneur: je krijgt ofwel zelf een mes in je ribben, je krijgt te maken met intimidatie achteraf, ofwel je gaat zelf de gevangenis in omdat je 'een klapje' hebt uitgedeeld. Als je schade oploopt draai je er zelf voor op en als je ligt te verdrinken zal dat niemand meer wat uitmaken, dus gered word je niet. Samengevat: de populaire gedachte is dat niemand meer ingrijpt omdat het ofwel niemand wat interesseert (bij ongelukken) ofwel mensen ingrijpen te gevaarlijk vinden (bij criminaliteit). Incidenten zoals met Joes Kloppenburg, Meindert Tjoelker en recentelijk René Steegmans geven extra voeding aan deze gedachten. Het is overigens niet ondenkbaar dat het gedachtegoed het karakter heeft van een self-fulfilling prophecy. Tegelijkertijd moet opgemerkt worden dat het hierboven beschreven gedachtegoed niet nieuw is: *bystander-apathy* is, net als de morele verontwaardiging hierover, al een lang bekend fenomeen.

Wie het volksgeloof volgt zou al snel tot de conclusie kunnen komen dat relatief rationele afwegingen ten grondslag liggen aan het besluit tot al dan niet handelen bij een incident. Met name in de zeventiger jaren is veel relatief interessant onderzoek uitgevoerd naar het gedrag van 'bystanders' (en 'Good Samaritanism'). Dat betreft veelal Amerikaans, maar ook Nederlands onderzoek. Uit deze onderzoeken blijkt dat vaak subtiële psychologische effecten een doorslaggevende rol spelen ten aanzien van de beslissing wel of niet te handelen.

Beleidsmatig is met de verworvenheden uit het bystander-onderzoek – voor zover bekend – tot op heden weinig gedaan. Deze constatering vormt een belangrijke aanleiding voor het voorliggende onderzoek naar de stand van zaken van de kennis over ingrijpen door omstanders.

1.1 Achtergrond en vraagstelling

Het Programma Politie en Wetenschap is ingesteld door de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en heeft tot doel de ontwikkeling van politiewetenschap en politiekunde te stimuleren. Een van de instrumenten die hiervoor worden ingezet, is een meerjarig onderzoeksprogramma. Jaarlijks kan op thema's uit het onderzoeksprogramma worden ingetekend. Daarnaast bestaat de mogelijkheid om onderzoeksplannen in te dienen in de zogenoemde vrije ruimte. In het kader hiervan heeft ES&E een onderzoeksvoorstel ingediend met als onderwerp het ingrijpen door omstanders bij incidenten die zich afspelen in de publieke ruimte.

Sedert de presentatie van het visiedocument *Misdaad laat zich tegenhouden* van de Projectgroep Opsporing wordt in politieel Nederland gediscussieerd over de mogelijkheden van 'tegenhouden'. Binnen dit nieuwe concept wordt ook een rol toebedacht aan anderen dan de politie, zoals bestuur, private partijen en, last but not least, de burger zelf. Er is echter grote behoefte aan een nadere invulling van het tegenhoudconcept.

Centraal in het onderzoek staat het begrip tegenhouden in één specifieke vorm voor één specifieke doelgroep: het tegenhouden door burgers die getuige zijn van een (crimineel)

incident. Bij veel incidenten zijn immers burgers aanwezig. Het populaire beeld is dat zij niet (durven) ingrijpen. Naar de redenen hiervoor is reeds veel (vooral sociaal-psychologisch) onderzoek gedaan, gevat onder de noemer *bystanders* en het *bystander-effect*.

Naar onze mening biedt de reeds beschikbare literatuur en de kennis van (ervarings)deskundigen aanknopingspunten voor betere strategieën ten aanzien van omstanders dan thans voorhanden zijn. Daar kan de politie veel baat bij hebben: een adequater handelen van omstanders in het *gouden kwartier* totdat de politie aanwezig is kan incidenten minder laten escaleren, schade beperken en vervolgoptreden door de politie vergemakkelijken, zo is onze stelling.

De centrale vraagstelling voor het onderzoek kan als volgt worden geformuleerd:

Op welke wijze kan het 'tegenhouden' door omstanders (bystanders) invulling worden gegeven en welke rol kan de Nederlandse politie daarbij hebben?

De bovenstaande hoofdvraag valt uiteen in een aantal subvragen. Deze subvragen luiden als volgt:

- a. Wat is tot nu toe bekend in de wetenschappelijke literatuur over bystander-effecten en de mogelijkheden tot manipulatie daarvan?
- b. Welke ervaringen zijn in binnen- en buitenland hiermee in de praktijk reeds opgedaan?
- c. Hoe past het ingrijpen door omstanders binnen het concept van 'Tegenhouden'?
- d. Welke rol en taak is hierbij voor de politie weggelegd?

De aandacht gaat daarbij ook uit naar de kennis die er op dit moment beschikbaar is over aard en omvang van het fenomeen ingrijpen door omstanders bij incidenten in het publieke domein.

1.2 Afbakening onderzoeksterrein

Centraal binnen het onderzoek staat een drietal begrippen: ingrijpen, omstanders en tegenhouden. Deze begrippen zijn als volgt gedefinieerd.

Ingrijpen kent verschillende verschijningsvormen. Zo is het melden van een incident door het bellen van het alarmnummer 112 ook een vorm van ingrijpen. We hebben echter met name gekeken naar ingrijpen dat verder gaat dan alleen het melden van incidenten. Het ingrijpen wordt in dit onderzoek ruim opgevat en loopt van het helpen van het slachtoffer van een verkeersongeluk en het redden van een drenkeling tot het aanspreken van iemand die vernielingen pleegt en het fysiek tegenhouden van een dader van een geweldsdelict.

Onder omstanders verstaan we in dit onderzoek personen die getuige zijn van (criminele) incidenten en die in eerste instantie niet direct als belanghebbende bij het incident betrokken zijn. Te denken valt aan iemand die een slachtoffer van een verkeersongeluk helpt (EHBO verleent), iemand die een winkeldief staande houdt (zolang het geen winkeleigenaar of personeelslid betreft) of iemand die twee vechtende jonge mannen uit elkaar haalt.

Het begrip tegenhouden tenslotte komt uit het 'visiedocument' *Misdaad laat zich tegenhouden* van de Projectgroep Opsporing, onder voorzitterschap van Hoofdcommissaris Van Riessen (Amsterdam-Amstelland). Eén van de centrale stellingen in dit visiedocument is dat 'tegenhouden' van criminaliteit een prominentere plaats in het criminaliteitsbestrijdings-beleid dient te krijgen. Gesteld wordt dat de politie meer in het voortraject van criminaliteit actief moet zijn. Uitgangspunt van tegenhouden is dat wat verstoord of voorkomen wordt, slachtofferschap voorkomt en niet opgespoord hoeft te worden.

Het begrip tegenhouden duidt op een nieuwe tussenstap tussen preventie en repressie. Het lijkt op preventie maar omvat meer dan dat. Van Riessen c.s. bepleiten als het ware het ontstaan van een trits voorkomen/stoppen/opsporen. In deze betekenis is tegenhouden een nieuwe tactiek, zowel voor de politie als voor anderen. 'Tegenhouden is verstoren, stoppen waar het kan, opsporen als het moet.'

Tegenhouden omvat vier preventievormen waarbij diverse ketenpartners betrokken zijn: technopreventie, bestuurlijke preventie, socio-preventie en repressieve preventie.

Technopreventie heeft betrekking op technische middelen. Zoals beveiligingsapparaten tegen diefstal in een auto. Bij socio-preventie gaat het erom hoe de omgeving ervoor kan zorgen dat iemand bijvoorbeeld niet meer inbreekt. Repressieve preventie betreft het optreden van de politie. Waar nodig moet de politie er staan, anders is de politie niet geloofwaardig voor de ketenpartners. Bovendien zullen de ketenpartners dan ook bereid zijn tot medewerking, bijvoorbeeld door vroegsignalering. Als deze ketenpartners het probleem niet zelf kunnen oplossen moet de politie er wel staan om hen te helpen. Met name politiemensen worden uitgenodigd om door gebruikmaking van de eigen creativiteit het concept 'tegenhouden' een praktische invulling te geven. Tevens worden er trainingen georganiseerd waarbij men ervaringen op dit vlak kan uitwisselen en wordt gekeken naar de manier waarop de politie deze mogelijkheden kan stimuleren alsmede kan profiteren van de effecten ervan.

1.3 Opzet en uitvoering onderzoek

Om een goed beeld te krijgen van de stand van zaken omtrent het fenomeen ingrijpen is gekozen voor een driedelige opzet van het onderzoek:

- Literatuuronderzoek en deskresearch
- Interviews met deskundigen uit theorie en praktijk
- Brainstormsessies met deskundigen uit theorie en praktijk

Literatuuronderzoek

De literatuurstudie betreft geen uitputtend overzicht van het onderzoek over bystander-effecten, maar kan gezien worden als een literatuurscan op hoofdpunten. De aandacht ging vooral uit naar onderzoek naar factoren die van invloed zijn op het al dan niet ingrijpen door omstanders (bystanders).

Tevens is gekeken naar ervaringen die in Nederland en het buitenland zijn opgedaan met projecten om ingrijpen door omstanders te stimuleren. Naast het bestuderen van beschrijvingen van projecten is ook gekeken naar artikelen in meer populaire tijdschriften waar meer direct wordt geadviseerd over wat men als omstander in de praktijk zou kunnen doen. Van dit literatuuronderzoek is begin 2003 een apart tussenverslag verschenen (De Bie e.a., 2003).

Interviews

Om te kijken in hoeverre de kennis uit de literatuur up-to-date is en aansluit bij de bevindingen uit de praktijk zijn acht gesprekken gevoerd met respondenten uit de theoretische -en de praktijkhoek. Voor wat betreft het laatste gaat het om een viertal vertegenwoordigers van drie politieregio's te weten Amsterdam-Amstelland, Haaglanden en Groningen en vertegenwoordigers van een tweetal organisaties die zich specifiek bezighouden met (gewelds)incidenten in het publieke domein, de Stichting 'Meld Geweld' en de stichting 'Kappen Nou'. Om de theoretische bevindingen te checken zijn er twee gesprekken gevoerd met deskundigen/wetenschappers.

Brainstormsessies

Door het organiseren van een tweetal bijeenkomsten (brainstormsessies), zowel met interne als externe experts, is de kennis over ingrijpen en de mogelijk wijze waarop ingrijpen beïnvloed kan worden, verder gespecificeerd en aangescherpt. Deskundigen vanuit de theorie en de praktijk en uit verschillende disciplines waren betrokken bij de brainstorms (rechter, politiemensen, criminologen en sociaal psychologen).

Tijdens de eerste brainstormsessie (aard en omvang) stonden vragen centraal als wat er bekend is over de omvang van het fenomeen ingrijpen door omstanders, bij welk soort incidenten wordt ingegrepen, hoe ziet dat ingrijpen er uit en valt 'verantwoord' ingrijpen te leren.

De tweede brainstormsessie ging over de rol van de politie in het geheel, waarbij met name deskundigen uit politie en justitiehoek waren betrokken. Gekeken is bijvoorbeeld of en zo ja, welke rol omstanders kunnen spelen binnen het concept van 'tegenhouden' dat momenteel binnen de politie opgeld doet. Verder is aandacht besteed aan hoe verantwoord ingrijpen door burgers gestimuleerd zou kunnen worden.

1.4 Leeswijzer

Hierna treft het verslag aan van het door ons uitgevoerde onderzoek. In hoofdstuk 2 gaat het over de omvang van het fenomeen ingrijpen door omstanders bij incidenten in de publieke ruimte. Hoofdstuk 3 behandelt de verschillende soorten incidenten, waarbij wordt ingegrepen. Ook wordt aandacht besteed aan de wijze waarop wordt ingegrepen en aan de verschillende typen omstanders. Centraal in hoofdstuk 4 staan de factoren die van invloed zijn op het al dan niet ingrijpen. In hoofdstuk 5 wordt ingegaan op de ervaringen in binnen- en buitenland met het stimuleren van ingrijpen van omstanders. De rol van de politie in het geheel komt aan bod in hoofdstuk 6. In hoofdstuk 7 worden de belangrijkste bevindingen besproken.

2. Grijpt niemand meer in tegenwoordig?

Wat is er bekend over de omvang van het ingrijpen door omstanders bij incidenten in het publieke domein? Populair is de opvatting dat er tegenwoordig niemand meer ingrijpt als er iets gebeurt in het publieke domein, waarover dan met de daarbij behorende verantwoordiging wordt gesproken of bericht. De 'godfathers' van het onderzoek naar bystander-effecten, Latané en Darley, zijn echter eerder verbaasd over het feit dat mensen überhaupt ingrijpen omdat de situatie waarin de bijstander zich veelal bevindt omschrijven moet worden als een grimmig¹.

2.1 Omvang

Onderzoeken naar ingrijpen door omstanders zijn overwegend gericht op factoren die van invloed zijn op het al dan niet ingrijpen, zo blijkt uit de literatuurstudie. Slechts enkele onderzoeken hebben de omvang van het fenomeen als onderwerp. Het nadeel is echter de beperking in deze onderzoeken tot een specifiek soort incidenten, bijvoorbeeld fietsendiefstal of geweldsdelicten. Maar een indicatie van de mate waarin bij specifieke delicten onder specifieke omstandigheden wordt ingegrepen kan wel gegeven worden.

Een van de onderzoeken naar gedrag van omstanders in Nederland dat veel aandacht heeft gekregen is het onderzoek van Roëll, Van Dijk en Steinmetz (1982). De onderzoekers merkten bij hun bekende veldexperiment met fietsendiefstal dat getuigen nauwelijks ingrepen, ook niet als agenten zichtbaar in de buurt waren. Hooguit 3% van de voorbijgangers spreekt de dief aan of geeft het door aan de politie, als die al aanwezig is. De onderzoekers constateren dat tegen de verwachting in geen verschil blijkt te bestaan tussen de frequentie van interventiegedrag in stad en dorp.

Dit onderzoek is later verschillende malen in beperktere omvang herhaald, onder andere door studenten psychologie van de Rijksuniversiteit Groningen. Men komt dan uit op een percentage van rond de twee 2%. Dit lijkt minder, maar de vraag is in hoeverre dit verschil ook significant is. In tegenstelling tot Roëll en anderen vinden zij overigens wel een verschil tussen dorp en stad. Het blijkt dat in een dorpse setting vaker wordt ingegrepen dan in de stad als er een fietsendiefstal wordt waargenomen.

Roëll e.a. (1982) gingen er vanuit dat er relatief weinig werd ingegrepen omdat het slechts een fietsendiefstal betrof. Zij vermoedden dat er bijvoorbeeld bij geweldscriminaliteit wel vaker zou worden ingegrepen.

Uit een onderzoek van Beke e.a (2001) blijkt dat er bij geweldsincidenten inderdaad regelmatig wordt ingegrepen door omstanders. Zij hebben gekeken naar geweldsincidenten in een drietal contexten namelijk verkeer, uitgaan en de buurt. Bij nagenoeg alle verkeersincidenten spelen derden een rol van betekenis en proberen ze op een of andere manier in te grijpen. Slechts bij een klein deel van de incidenten beperken de omstanders zich tot weglopen of alleen toekijken. Ook bij geweldsincidenten in de uitgaanscontext en de woonwijk zien we dat in het merendeel van de geanalyseerde gevallen omstanders op enigerlei wijze proberen in te grijpen. Het gedrag van de omstanders blijkt in deze beide laatste contexten echter minder eenduidig, dat wil zeggen gericht op het voorkomen van

¹ 'It is perhaps surprising that anyone should intervene at all.' 'Faced with a situation in which he can gain no benefit, unable to rely on past experience, or the experience of others, or on forethought and planning, denied the opportunity to consider carefully his course of action, the bystander to an emergency is in an unenviable position.' (Latané en Darley, 1970).

escalatie, dan in de verkeerscontext. Aangetekend moet worden dat het bij dit onderzoek alleen geweldsincidenten in het publiek domein betreft die ter kennis van de politie zijn gekomen. Dit is een specifieke selectie en de bevindingen kunnen niet als representatief worden beschouwd voor ingrijpen bij geweldsincidenten in het algemeen.

2.2 Een indicatie van de omvang van ingrijpen

Een beeld van wat mensen doen als ze worden geconfronteerd met agressie en geweld (althans wat ze zeggen dat ze hebben gedaan) kan worden verkregen uit de gegevens van de leefbaarheidsmonitor die jaarlijks in Amsterdam wordt gehouden. Hierin zijn sinds kort enkele vragen opgenomen over wat mensen doen als ze ooggetuige zijn geweest van een geweldsincident. In 2001 zijn in totaal 2133 personen ondervraagd over agressie en geweld op straat. Het relatief grootste deel (41%) is de afgelopen 12 maanden minimaal 1 keer getuige geweest van agressief gedrag of geweld op straat. Ruim een derde is geen getuige geweest van en een kleine kwart weet het niet of heeft niet geantwoord.

Tabel 1 Aantal en percentage personen dat agressief gedrag of geweld op straat heeft waargenomen.

	Aantal	Percentage
0 keer	775	36%
1 keer of vaker	865	41%
Weet niet of geen antwoord	493	23%
Totaal	2133	100%

Voor dit onderzoek is gekeken naar de groep die aangeeft de afgelopen twaalf maanden 1 keer of vaker agressief gedrag of geweld op straat te hebben gezien ($n = 865$). Gemiddeld hebben deze personen in die periode van twaalf maanden ruim 4 keer agressief gedrag of geweld op straat geobserveerd (het minimum is 1 keer het maximum 100 keer). In totaal hebben deze 865 personen de afgelopen twaalf maanden 4580 gevallen van agressief gedrag of geweld op straat gezien. De respondenten is gevraagd wat zij in die gevallen hebben gedaan. Het blijkt dat men in 60% van de gevallen niet daadwerkelijk heeft ingegrepen. In een kwart van de gevallen hebben deze omstanders wel iets gedaan, variërend van het melden van het incident tot daadwerkelijk fysiek ingrijpen (zie paragraaf 4.3 voor een nadere uitsplitsing naar de wijze waarop omstanders ingrijpen). In 15% van de gevallen is helaas onbekend gebleven wat de ondervraagden hebben gedaan.

Deze cijfers moeten overigens wel met de nodige voorzichtigheid worden geïnterpreteerd. Allereerst omdat we niets weten over de ernst van de gevallen waarvan de 865 personen getuige waren. Zo kan het heel goed mogelijk zijn dat mensen doorlopen omdat er geen noodzaak is tot ingrijpen of omdat wellicht al een andere omstander ingreep. Ten tweede is de nodige voorzichtigheid geboden omdat we hier te maken kunnen hebben met sociale wenselijkheid van de antwoorden van de respondenten.

Uit de interviews en de brainstormsessies blijkt eveneens dat er eigenlijk maar weinig bekend is over de omvang van ingrijpen door omstanders. Er zijn volgens de deskundigen nauwelijks betrouwbare statistieken voorhanden. Zeker als men cijfers zou willen vergelijken met jaren geleden om te kunnen bepalen of er tegenwoordig meer of minder dan vroeger wordt ingegrepen. Het merendeel van de respondenten/deelnemers onderschrijft de

veronderstelling dat een groot deel van het ingrijpen door omstanders überhaupt niet in de statistieken terecht komt. De meest succesvolle interventies, namelijk door alert optreden voorkomen dat het incident plaatsvindt, is per definitie nergens terug te vinden. Dit maakt een betrouwbare meting van de omvang van het fenomeen ingrijpen door omstanders ook bijna onmogelijk, zo is de algemene indruk. Er kan hooguit een indicatie van de omvang worden verkregen. De verhalen zoals die nu uit de media naar voren komen, zijn naar de mening van de deelnemers wellicht overtrokken en leveren in ieder geval een zeer vertekend beeld op. In de media is de aandacht overwegend gericht op specifieke gevallen, zogenoemd zinloos geweld, die slecht aflopen.

Al is over de exacte mate waarin ingegrepen wordt door omstanders is geen betrouwbaar cijfermateriaal voorhanden, ook naar onze mening wordt er heden ten dage wel degelijk ingegrepen. Misschien niet meer dan vroeger, maar wel meer dan over het algemeen wordt gesuggereerd. Dit blijkt onder andere uit interviews met omstanders die hebben ingegrepen, die in het kader van een ander onderzoek door ES&E zijn gehouden (E.de Bie e.a. 2003). Een groot deel van de geïnterviewden blijkt vaker te hebben ingegrepen dan het ene incident waarover ze zijn geïnterviewd. Ze hebben als het ware al een historie van ingrijpen. In het merendeel van de gevallen betreft het ingrijpen bij incidenten die niet bekend zijn bij politie of media. Ook bij het analyseren van verschillende politieberichten en informatie die, in het kader van datzelfde onderzoek, is verzameld bij instellingen die prijzen uitreiken voor mensen die zich verdienstelijk hebben gemaakt voor anderen (Carnegie Heldenfonds en Het oog van Rotterdam) blijkt dat er regelmatig omstanders ingrijpen bij uiteenlopende incidenten zoals branden, ongelukken, winkeldiefstal en roofovervallen.

3. Tussen 'niets doen' en 'rotschop'

Bij de beeldvorming over ingrijpen door omstanders bij incidenten in het publieke domein spelen de media een belangrijke rol. Centraal in de berichtgeving over ingrijpen door omstanders staan geweldincidenten waarbij het ingrijpen een fatale afloop heeft gekend. De tragische incidenten uit de afgelopen jaren betreffen veelal een ingrijpende burger die het ingrijpen met zijn leven heeft moeten bekopen. Het zo ontstane beeld - ingrijpen is levensgevaarlijk - is te beperkt en vertekent. Niet alleen wordt er ook bij andere dan geweldsincidenten ingegrepen, ook het ingrijpen zelf kent vele uiteenlopende verschijningsvormen en blijft niet beperkt tot fysiek ingrijpen. In dit hoofdstuk staan we nader stil bij typen incidenten, categorieën omstanders en wijzen van ingrijpen.

3.1 Typen incidenten

De criminaliteit bestaat niet. Deze binnen de criminologie al jaren gangbare stelling dient eveneens vertaald te worden naar incidenten waarbij wordt ingegrepen. Behalve bij vechtpartijen en mishandelingen grijpen omstanders in het dagelijks leven ook in bij ongelukken, inbraken, zakkenrollerij, winkeldiefstal, straatroof et cetera.

Om een beter begrip te krijgen van ingrijpen door omstanders moet er een onderscheid worden gemaakt in verschillende typen incidenten. Het maakt immers nogal uit of er sprake is van een agressieve dader waarmee rekening moet worden gehouden, bijvoorbeeld bij een mishandeling, of dat er alleen sprake is van een slachtoffer dat hulp behoeft zoals bij een ongeluk of verdrinking.

In de onderzoeken naar ingrijpen beperkt men zich meestal tot een specifiek incident, bijvoorbeeld het verlenen van hulp aan iemand die op straat ligt of een fietsendiefstal. Er wordt geen vergelijking gemaakt bij welke verschillende incidenten omstanders al dan niet ingrijpen.

De soort situatie waarmee omstanders geconfronteerd worden en waarvan ze deel uitmaken, speelt volgens Bar-On (2001) echter een belangrijke rol met betrekking tot het wel of niet interveniëren. Hij maakt onderscheid tussen drie scenario's waarbij hij met name ingaat op de verschillende redenen waarom omstanders in die specifieke gevallen niet ingrijpen.

1. *Low-level bystanding behavior*: zoals bijvoorbeeld bij zakkenrollen. Wij kunnen weinig doen om deze gebeurtenissen te verhinderen en wij maken weinig kans om de juiste reactie op het juiste moment te tonen. Dus wij wennen gewoon aan deze situaties en zien ze als onvermijdelijk. Wij verwachten vervolgens niet van onszelf dat wij ingrijpen. "Because we are involved daily in so many different anonymous settings, we feel more and more powerless to break through them."
2. *More extreme cases of bystanding behavior*. Een voorbeeld hiervan is mishandeling (Bar-On verwijst naar de bekende Kitty Genovese zaak). Ook hier werden de bijstanders verrast door de gebeurtenis. Er was geen tijd voor hen om zich erop voor te bereiden. Zij hadden geen baat bij een ingrijpen, zij wisten niet wat voor een situatie hen zou staan te wachten.
3. *Complex criminal situations*. Hierbij kan gedacht worden aan grote vechtpartijen en rellen: In dergelijke gevallen is het volgens Bar-On erg moeilijk voor de omstanders om de situatie in te schatten en te beoordelen en zal hij eveneens nauwelijks bereid zijn in te grijpen.

Uit het onderzoek van Beke e.a. (2001) blijkt dat we ook geweldsincidenten niet zo maar op een grote hoop kunnen gooien als het gaat om het gedrag van omstanders. Zij maken onderscheid in geweldsincidenten die zich afspelen in een drietal contexten, die van verkeer, het uitgaan en de buurt. Dit onderscheid is niet alleen van belang voor wie er ingrijpt, bijvoorbeeld bekenden of onbekenden van het slachtoffer of de dader, alsook voor hoe men ingrijpt escalierend of deëscalerend. In vergelijking met verkeersgeweld blijken er bij geweld in de verkeerscontext minder vaak onbekende omstanders een rol te spelen en is de rol die bekende omstanders spelen minder positief. Een minder positieve rol wil in dit verband zeggen dat er vaker sprake is van een escalierend effect als ze ingrijpen. Bij uitgaansgeweld is het volgens de onderzoekers gecompliceerder voor omstanders om afstand te nemen. Zij geven hiervoor twee redenen aan. Ten eerste omdat betrokkenen en dus ook omstanders minder adequaat risico's kunnen inschatten onder invloed van alcohol en de vrolijke uitgaansstemming. Ten tweede omdat dader- en slachtofferrollen bij uitgaansgeweld minder scherp zijn afgebakend.

Bij geweldsincidenten in de buurtcontext is er eveneens sprake van een complexe situatie en is van invloed wie bij het incident is betrokken. Speelt het geweld zich af tussen jongeren onderling dan houden toevallige passanten zich meestal afzijdig. Speelt het geweldsincident zich af tussen bewoners onderling of tussen bewoners en jongeren, dan proberen bekenden van daders en/of slachtoffers veelal te sussen. De rol van toevallige passanten is afhankelijk van krachtsverhoudingen ten tijde van het incident. Bij incidenten die als 'zinloos geweld' in de buurt zijn te omschrijven, waarbij het vaak gaat om een doorgedraaide of psychisch gestoorde dader gaat, blijken zowel bekenden van het slachtoffer, als toevallige passanten geneigd in te grijpen.

Benadrukt dient te worden, zo zijn ook de deskundigen van mening, dat er een grote verscheidenheid aan incidenten in het publiek domein plaatsvindt waarbij ingrijpen al dan niet noodzakelijk is. Er kan niet gesproken worden van ingrijpen bij incidenten in het algemeen. In grote lijnen dient er ons inziens dan ook een onderscheid te worden gemaakt in een drietal hoofdcategorieën incidenten.

Het eerste type betreft incidenten waarbij alleen sprake is van een slachtoffer (dus geen directe dader) zoals ongelukken, brand en verdrinkingsgevallen.

Het tweede type zijn incidenten waarbij wel een dader aanwezig is zonder een direct zichtbaar slachtoffer. Hierbij valt te denken aan vandalisme, winkeldiefstal, fietsendiefstal, of autokraak.

De derde categorie omvat incidenten waarbij zowel dader als slachtoffer aanwezig zijn. Binnen deze derde groep moet dan nog wel een onderscheid worden gemaakt tussen die gevallen waarbij geen sprake is van geweld zoals bijvoorbeeld bij incidenten als zakkenrollen (en wellicht bedreigingen) enerzijds, en die waarbij geweld wordt gebruikt zoals berovingen en vechtpartijen anderzijds.

3.2 Categorieën omstanders

Een belangrijke vraag is in hoeverre ingrijpende omstanders zich onderscheiden van niet ingrijpende omstanders. De eerder genoemde Bar-On stelt dat je niet in zijn algemeenheid kunt spreken van *de* omstander. Er zijn veel typen en vormen van omstanders, zo kan iemand ooggetuige zijn maar ook afstandelijke luisteraar. Hij maakt echter alleen dit beperkte onderscheid.

Baron en Byrne (2000) gaan er vanuit dat een van de kenmerken van ingrijpende omstanders een altruïstische persoonlijkheid is. Zij onderscheiden vijf variabelen die het

ingrijpen in positieve zin beïnvloeden. Het gaat om empathie, geloof in een rechtvaardige wereld, sociale verantwoordelijkheid, overtuiging dat een individu de kans op een goede afloop kan vergroten en de negatieve effecten kan minimaliseren en tenslotte een gering egocentrisme.

Zoals reeds eerder gezegd blijken ingrijpers personen geneigd zijn om risico's te nemen en veelal ook zelf bekend zijn met geweld. Daarmee is ook impliciet gewezen op de gevaarlijke kanten van het ingrijpen door omstanders. Ook Beke en andere constateren op basis van hun bevindingen dat omstanders niet altijd zijn wat ze lijken en niet altijd ingrijpen vanuit een altruïstisch oogpunt.

Uit het eerder genoemde onderzoek van Roëll e.a. naar fietsendiefstal blijkt dat mannen vaker ingrijpen dan vrouwen. Paren interveniëren volgens de onderzoekers significant vaker dan mannen of vrouwen alleen of in groepen. De man blijkt in dat geval degene die de dief aanspreekt of de politie informeert. Tussen verschillende leeftijdsgroepen blijkt er geen significant verschil te bestaan als het gaat om interveniëren bij fietsendiefstal.

Uit de leefbaarheidsmonitor Amsterdam 2001 blijkt eveneens een verschil tussen de mannen en vrouwen, zij het niet zo expliciet als bij het bovengenoemde onderzoek. De mannen geven aan in 63% van de gevallen niet te hebben ingegrepen, de vrouwen in 57% van de gevallen. In respectievelijk 29% van de gevallen zeggen de mannen wel te hebben ingegrepen tegenover 21% van de vrouwen. Het beeld dat er geen groot verschil is tussen de verschillende leeftijdsgroepen wat betreft ingrijpen of niet wordt door de bevindingen van de leefbaarheidsmonitor bevestigd.

3.3 Wijzen van ingrijpen

Er zijn meer mogelijkheden dan niets doen of een spreekwoordelijke 'rotschop' uitdelen zoals enige tijd geleden geopperd werd door minister Remkers van Binnenlandse zaken en Koninkrijksrelaties. Het type interventie hangt natuurlijk in belangrijke mate af van het soort incident waar men als omstander mee te maken krijgt. Zo vraagt het redden van iemand die dreigt te verdrinken om andere vormen van ingrijpen dan het uit elkaar halen van twee vechtersbazen. In grote lijnen kan men een onderscheid maken in passieve en actieve vormen van ingrijpen, waarbij de laatste vorm kan worden onderscheiden tussen direct ingrijpen of indirect ingrijpen.

Tot de passieve vormen kan het blijven staan en kijken van omstanders worden gerekend. Men kan zich afvragen of dit wel als een vorm van ingrijpen kan worden beschouwd. Volgens sommige onderzoekers is dit wel het geval omdat dit al van invloed is op het verloop van een incident. Feld en Robison (1999) wijzen op het feit dat enkel en alleen de aanwezigheid van omstanders (dus zonder dat ze ingrijpen) al invloed heeft op het verloop van incidenten. Onderzoek naar bijstander effecten wijst namelijk uit dat de aanwezigheid van omstanders ertoe bijdraagt dat individuen zich overeenkomstig algemene normen gedragen. De auteurs stellen dat zo'n norm bijvoorbeeld sterkere mensen verbiedt geweld tegen zwakkere mensen te gebruiken. De hypothese van de onderzoekers is dat de aanwezigheid van een bijstander de kans vermindert dat een man tegen een vrouw geweld gebruikt, maar de kans dat een vrouw tegen een man geweld gebruikt juist vergroot. Zij hebben de bovenstaande hypothese getoetst met betrekking tot heteroseksueel 'dating violence'. De onderzoeksmethode die zij hanteren betreft een enquête gehouden onder sociologie studenten, in eerste instantie 728 vrouwelijke en 427 mannelijke respondenten en

discussie over de resultaten later in de klas. Aan de studenten werd een hypothetische situatie voorgelegd en zij werden gevraagd om aan te geven hoe zij in deze situatie zouden reageren. De uiteindelijke resultaten van het onderzoek ondersteunen hun hypothesen. Het blijkt dat vrouwen berichten dat zij bij aanwezigheid van een omstander in een hypothetische situatie vaker gebruik van geweld zouden maken dan in een situatie waar geen omstander aanwezig was. Bij mannen was juist het omgekeerde het geval.

Bij de actieve vormen van ingrijpen hebben we onderscheid gemaakt in direct en indirecte vormen. Een indirecte vorm van ingrijpen is het melden van het incident door bijvoorbeeld de politie of het alarmnummer 112 bellen. Een ander mogelijkheid is het hulp gaan halen. Onder de directe vormen van ingrijpen wordt verstaan het aanspreken van de betrokkenen, zelf hulp verlenen aan een slachtoffer of fysiek interveniëren bij een vechtpartij.

Op welke van de onderscheiden wijze omstanders ingrijpen hangt af van verschillende factoren zo blijkt uit onderzoek (Beke e.a 2001). De context speelt een rol maar ook het feit of omstanders bekenden zijn van het slachtoffer.

Bij geweldsincidenten in de verkeerscontext blijken bekende omstanders (zowel van slachtoffer als van dader) actief in te grijpen en (proberen) deëscalerend op te treden. Bij onbekende omstanders is vaker sprake van een passieve rol (maar als ze ingrijpen spelen ze soms ook een opvallend positieve rol).

Volgens de onderzoekers is het ook van belang welke partijen er bij het conflict zijn betrokken. In de context van de buurt blijkt dat bekenden veelal kiezen voor bescherming van het slachtoffer of als ze gedwongen worden door dreigend geweld voor een passievere houding. Het ingrijpen van onbekenden is volgens de onderzoekers afhankelijk van inschatting van de situatie. Allereerst van het inzicht dat er sprake is van de noodzaak van ingrijpen en vervolgens wordt op basis van inschatting van risico's bepaald of men direct ingrijpt (aanspreken dader) of indirect (hulp inschakelen).

Bij ingrijpen in de uitgaanscontext is het gedrag van zowel bekende als onbekende omstanders minder eenduidig. Bij het merendeel blijken omstanders in te grijpen, maar dit kan zowel op een positieve als op negatieve manier zijn, zo blijkt uit het onderzoek

De leefbaarheidmonitor Amsterdam 2001 biedt enig inzicht in de verdeling van de verschillende wijzen waarop omstanders zeggen in te grijpen. Laten we de personen die aangegeven hebben te zijn doorgelopen buiten beschouwing dan blijkt dat het relatief grootste gedeelte (16%) kiest voor een passieve vorm namelijk blijven staan of kijken (zie tabel 2).

Tabel 2   Vormen van ingrijpen bij agressief gedrag en geweld op straat. Leefbaarheidsmonitor 2001

	Aantal	Percentage
Doorlopen	2006	44%
Blijven staan of kijken	724	16%
Politie of 112 bellen	472	10%
Door praten of schreeuwen geweld stoppen	511	11%
Fysiek tussenbeide komen	147	4%
Onbekend	693	15%
Totaal	4580	100%

In ongeveer een op de tien gevallen (10%) kiest men voor een indirecte vorm van actief ingrijpen en melden omstanders het incident bij de politie of bellen ze het alarmnummer 112. In 15% van de gevallen geven de omstanders aan actief en direct te hebben ingegrepen. Ruim een op de tien (11%) door te praten of schreeuwen het geweld te stoppen. Fysiek ingrijpen komt beduidend minder vaak voor namelijk in 4% van de gevallen. Wat betreft de wijzen van ingrijpen is er over het algemeen geen groot verschil tussen mannen en vrouwen. Alleen bij fysiek ingrijpen is er een duidelijk onderscheid en blijkt dat mannen (7%) veel vaker aangeven fysiek te hebben ingegrepen dan vrouwen (1%).

Tabel 3 Wijzen van ingrijpen door mannen en vrouwen. Leefbaarheidsmonitor 2001

	Mannen (n=402) (2168 incidenten gezien)	Vrouwen (n=461) (2410 incidenten gezien)
Doorlopen	47%	41%
Blijven staan of kijken	16%	16%
Politie of 112 bellen	10%	10%
Door praten of schreeuwen geweld stoppen	12%	10%
Fysiek tussenbeide komen	7%	1%
Onbekend	8%	21%
Totaal	100%	100%

3.4 Effecten van het ingrijpen

Een van de moeilijkheden in de discussie over ingrijpen door omstanders is dat er nog maar weinig bekend is over de effecten van ingrijpen door omstanders op het verloop van en de uitkomst van incidenten.

Roëll e.a. constateren op basis van het door hen uitgevoerde experimentele onderzoek naar fietsendiefstal dat het interveniëren door omstanders slechts in enkele gevallen tot gevolg had dat de diefstal ook daadwerkelijk mislukt. Het feit dat interventie door voorbijgangers bij een delict als fietsendiefstal vrijwel geen zin heeft, zien de onderzoekers als een mogelijke reden waarom zo weinig voorbijgangers iets ondernemen. Met andere woorden bij andere vormen van criminaliteit zoals bijvoorbeeld mishandeling zouden omstanders wellicht sneller geneigd kunnen zijn iets te doen.

Geis, Huston en Wright (1976) constateren dat omstanders niet altijd op positieve wijze interveniëren bij incidenten. *‘We have also been struck by the number of Samaritans who derogate others who tried to help during the incidents in which they were involved. We are also beginning to sense that it is often primarily anger towards the offender than concern for the victim which induces intervention.’*

Ook Beke e.a. (2001) vinden in hun onderzoek naar geweldsincidenten dat omstanders niet altijd vanuit een positieve instelling ingrijpen. Geconstateerd wordt dat ingrijpen met het oogmerk het conflict verder te doen escaleren ook voorkomt. Dit gebeurt bijvoorbeeld actief door mee te vechten of meer passief door het aanmoedigen van een van de of beide strijdende partijen. Binnen de verkeerscontext blijkt dit echter eerder uitzondering dan regel.

De uitkomst van het interveniëren is niet op voorhand te voorspellen. Ook positief bedoelde interventies blijken soms averechts te werken en juist een escalatie van het

incident tot gevolg hebben. Deels heeft dit ook te maken met de verschillende rollen die omstanders spelen.

De veronderstelling is vaak dat er duidelijk onderscheiden rollen zijn tussen bijvoorbeeld dader, slachtoffer en (onschuldige) omstanders.

Uit het onderzoek van bijvoorbeeld Beke e.a. (2000) blijkt dat de andere rol die omstanders hier spelen in vergelijking met geweldsincidenten in de verkeerscontext heeft te maken met sociale context waarbinnen uitgaansgeweld zich afspeelt. Zij onderscheiden een tweetal varianten. Er is sprake van rolwisselingen waarbij omstanders afwisselend pogingen ondernemen om het conflict te beëindigen, dan wel er aan mee te doen. Of bekenden van daders en/of slachtoffers mengen zich in de strijd en wakkeren deze aan, hetzij als starters (dat wil zeggen zij initiëren het incident), hetzij als regisseurs (dat wil zeggen dat ze niet zo zeer uitvoerend als wel regisserend optreden). Opvallend is volgens de onderzoekers dat er soms nauwelijks onderscheid is te maken tussen omstanders en de strijdende partijen.

4. Wel of niet ingrijpen: factoren die een rol spelen

Welke factoren zijn nu precies van invloed op het al dan niet ingrijpen door omstanders? In dit hoofdstuk passeren de belangrijkste factoren die in de literatuur worden beschreven en die door de deskundigen zijn genoemd, de revue. Om de factoren te kunnen bepalen en hun invloed te kunnen duiden is inzicht in het proces van ingrijpen noodzakelijk.

4.1 Het proces van ingrijpen

Een van de bekendste onderzoeken naar ingrijpen is dat van Latané en Darley (1968) eind zestiger jaren. Of omstanders ingrijpen of niet is de uitkomst van een in fasen verlopend cognitief proces waarin de 'onschuldige' bijstander met een reeks van keuzes wordt geconfronteerd. Volgens Latané en Darley (1970) verloopt het proces van ingrijpen volgens vijf stappen. Deze fasen zijn als volgt:

1. whether he notices an event;
2. perceives it as an emergency;
3. feels personal responsibility;
4. is able to think of the kinds of intervention;
5. and has sufficient skills to intervene.

Pas als deze stappen zijn doorlopen wordt er volgens de onderzoekers ingegrepen. Het spreekt natuurlijk vanzelf dat als een omstander een incident niet opmerkt of het niet ziet als een noodsituatie waarbij ingrijpen nodig zou kunnen zijn, hij of zij geen verdere actie zal ondernemen. Het zelfde is het geval als de omstander zichzelf niet op een of ander wijze verantwoordelijk voelt om iets te doen. Ten slotte is het bedenken van allerlei manieren waarop men zou kunnen ingrijpen nog niet voldoende. Men moet ze ook kunnen uitvoeren. Iedereen weet immers dat als er iemand in het water ligt het slachtoffer kunt helpen door reddend zwemmen. Als je echter niet kunt zwemmen valt deze mogelijkheid in ieder geval af.

Op elke fase van het proces van ingrijpen blijkt een groot aantal factoren van invloed. In de volgende paragraaf gaan wij daar nader op in.

4.2 Een veelheid aan factoren

Het gaat dus om een veelheid aan factoren die van invloed zijn op het al dan niet ingrijpen. Voor de overzichtelijkheid onderscheiden we maatschappelijke, situationele en persoonlijke factoren. Zonder de pretentie van volledigheid worden deze drie categorieën achtereenvolgens behandeld, met als aantekening dat deze factoren in de praktijk niet zo duidelijk gescheiden zijn en elkaar ook onderling beïnvloeden.

4.2.1 Maatschappelijke factoren

De binnen een samenleving geldende waarden en normen spelen een rol bij het al dan niet ingrijpen door omstanders. In samenlevingen waarin pro-sociaal en altruïstisch gedrag als een belangrijke waarde wordt gezien zijn mensen eerder geneigd in te grijpen dan in samenleving waar individualisme als belangrijke waarde wordt gezien.

Schwartz (1970), die zich deels baseert op de eerder genoemde Latané en Darley, stelt dat waarden en normen van invloed zijn of omstanders de afhankelijkheid van de hulpbehoevende persoon (het slachtoffer) herkennen en mogelijkheden zien om aan het welzijn van deze persoon bij te dragen. Ook bepalen waarden en normen of een omstander een bepaald niveau van persoonlijke verantwoordelijkheid voor de situatie op zich neemt. De omstanders moeten dan wel de ten grondslagliggende waarden en normen kennen. Bierhoff (1996) gaat eveneens in op de rol van het sociale systeem en wijst hij op het belang van normen en waarden. Dit houdt in dat verwacht wordt dat individuen onder inachtneming van de binnen een sociaal systeem bestaande normen handelen. Hij noemt in relatie tot ingrijpen door omstanders een drietal. Ten eerste zogenoemde *'fairness norms'*, dit betreft het geloof in een rechtvaardige wereld. Ten tweede de *'norms of self-sufficiency'*. Slachtoffers zijn in de eerste plaats zelf verantwoordelijk om goed op te letten en uit te kijken. Als ze zelf niet hebben uitgekeken of voorzichtig zijn geweest is het goed mogelijk dat omstanders niet snel helpen. Als derde noemt hij 'Sociale verantwoordelijkheid'. In veel maatschappijen wordt pro-sociaal gedrag aangemoedigd bijvoorbeeld door de religie waarbij mensen geacht worden anderen te helpen die hulpbehoevend zijn.

Volgens Cialdini (2001) gaat het niet alleen om de algemeen geldende normen maar ook om wat mensen geloven en zien wat er in de praktijk gebeurt. Het betreft een complex samenspel tussen injunctieve normen (die beschrijven wat de meeste mensen wenselijke of afkeurenswaardig achten) en descriptieve normen (die beschrijven wat de meeste mensen doen). Vertaald naar ingrijpen is een injunctieve norm dat je niet doorloopt als er iemand op straat je hulp nodig heeft. De descriptieve norm, die veelal ook in de media is terug te vinden, is dat de meeste mensen je niet helpen als je op straat in de problemen komt. Met name als deze in tegenspraak zijn levert dit problemen op. Het benadrukken en proberen af te dwingen van een injunctieve norm heeft dan zelfs een contra productief effect zo blijkt uit verschillende experimenten (onder andere naar het weggooien van folder) van Cialdini.

Levine (1999) wijst op het belang van de constructie van sociale categorieën. *"It is argued that bystander (non) intervention phenomenon should be analysed in terms of the construction of social categories in local contexts."* Hij baseert zijn veronderstelling op basis van de analyse van de Bulger zaak (de door twee jongentjes vermoorde peuter James Bulger). Hij concentreert zich daarbij op drie thema's:

- Hoe construeren bijstanders de relatie tussen de twee daders en James Bulger?
- Hoe construeren bijstanders de relatie tussen zichzelf en de drie jongens?
- Wat zijn de consequenties van zo'n constructie van relaties in bepaalde sociale categorieën voor een (mogelijke) interventie?

Kort gezegd komt het er op neer dat de interpretatie van de situatie door omstanders - iedereen dacht dat het drie broertjes betrof - heeft geleid tot het niet ingrijpen. Sociale waarden en normen spelen bij de interpretatie een rol, deels betreft het echter ook aspecten die als situationeel kunnen worden getypeerd.

4.2.2 Situationele factoren

Naast maatschappelijke factoren spelen ook situationele factoren een rol. Een belangrijke en wellicht ook de bekendste situationele factor die van invloed is op het wel of niet ingrijpen, is de aanwezigheid van andere omstanders/getuigen. Hoe meer mensen aanwezig zijn hoe

minder snel omstanders geneigd zijn om actie te ondernemen. Latané en Darley (1970) ontwikkelden op basis hiervan het theoretisch concept van 'diffusion of responsibility' en 'diffusion of blame'. *"If only one bystander is present in an emergency, he carries all of the responsibility; he will feel all the guilt for not acting; he will feel all of the blame that accrues from non-intervention. If others are present, the onus of responsibility is diffused, and the finger of blame points less directly to any one person. The individual may be more likely to resolve his conflict between intervening and non-intervening in favor of the latter."* Elke omstander meet zijn emotionele respons en zijn feitelijke reacties af aan de respons en de reacties van zijn medeomstanders. Dit kan ertoe leiden dat, als de medeomstanders niet reageren, een situatie als niet zo ernstig wordt ingeschat als het zou worden ingeschat door een enkele omstander.

Een andere factor is de ambiguïteit van de situatie. Clark en Word (1974) stellen dat het ingrijpen afhankelijk is van de mate van duidelijkheid van de situatie voor de omstanders: *"... whether the victim received help or not depended directly on the level of ambiguity presented in the emergency situation."* Bij grote vechtpartijen, waarbij onduidelijk is wie dader en wie slachtoffer is, zullen omstanders minder snel geneigd zijn om in te grijpen, zo mag worden verondersteld. Ook kan door bijvoorbeeld het gedrag van het slachtoffer zelf meer of minder duidelijk zijn voor omstanders of de betreffende daadwerkelijk hulp behoeft.

Verder blijkt de locatie en het tijdstip nog van invloed op het ingrijpen. In een 'dorpse setting' wordt sneller ingegrepen dan in een grote stad, al zijn de onderzoeksresultaten niet altijd eenduidig in dit aspect. Op voor de omstander bekend terrein, zal hij of zij eerder ingrijpen dan op onbekend terrein. Tenslotte wordt 's nachts minder vaak ingegrepen dan overdag.

4.2.3 Persoonlijke factoren

Naast situationele factoren zijn tenslotte ook persoonlijke factoren van invloed op al dan niet ingrijpen. Het gaat daarbij niet alleen om fysieke aspecten en competenties, zoals bijvoorbeeld kunnen zwemmen een voorwaarde is om een drenkeling te kunnen redden, of het sterk genoeg zijn om een slachtoffer uit een brandende auto te slepen, maar ook op psychische factoren.

Onderzoek (zie onder andere Piliavin, Rodin en Piliavin, 1969) wijst uit dat ook de emotionele staat van omstanders een rol speelt. Emoties van omstanders zijn bepalend voor het al dan niet ingrijpen. Het waarnemen van een incident roept emoties op die verschillende worden geïnterpreteerd. Het gaat om angst, afkeer, sympathie, medelijden of meestal een combinatie van deze emoties. Dit bepaalt uiteindelijk of iemand ingrijpt of niet. Zo wordt sneller ingegrepen naar mate de empathie voor het slachtoffer groter is en de situatie langer aanhoudt zonder ingrijpen van anderen. Door hulp te bieden, weg te lopen of te ontkennen dat het slachtoffer hulp 'verdient' kan de onprettige emotionele staat waarin de omstander verkeert, worden omgezet in een minder onprettige. De genoemde onderzoekers relativeren het door Latané en Darley vastgestelde effect van de 'diffusion of responsibility'. Een groot aantal omstanders leidt volgens hen niet zo zeer tot niet-ingrijpen maar wel tot een uitstel of vertraging van ingrijpen door omstanders (*'delay in response'*).

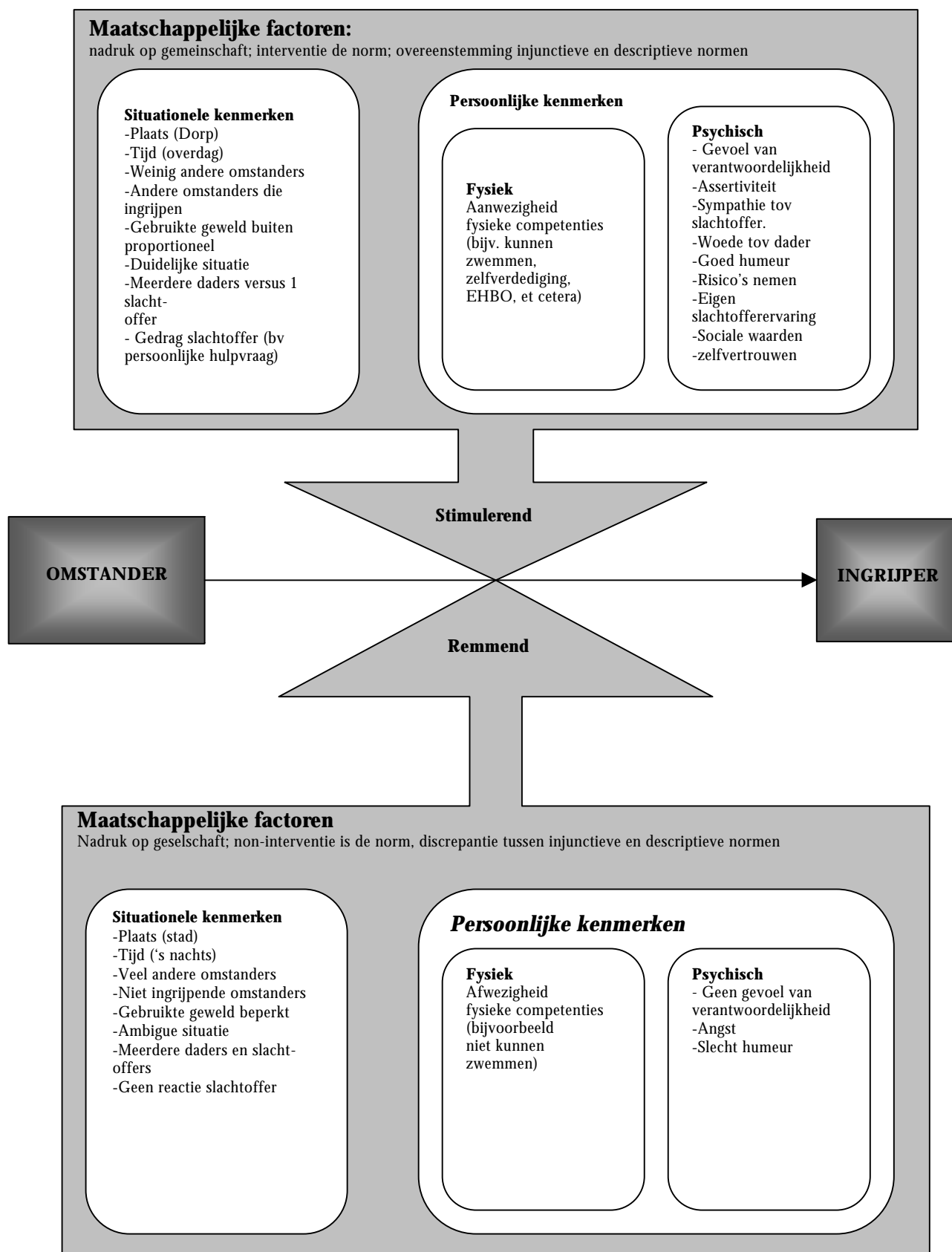
Er bestaat een positieve relatie tussen een goed humeur en de mate van hulpvaardigheid. *"The good mood may arouse positive thoughts which include positively toned activities such as prosocial behaviour."* (affect-priming model). Een ander aspect is dat door een goed humeur een

omgeving als veilig wordt gedefinieerd en ervaren terwijl een slecht humeur ertoe bijdraagt een omgeving als onveilig te definiëren. (*mood-as-information model*) “*Since altruistic responses are oppressed by danger signals, the relative absence of danger inferred from being in a good mood may encourage altruism.*” Hierbij blijkt de invloed van een goed humeur intensiever en meer consequent te zijn dan die van een slecht humeur. Deze resultaten worden overigens niet door alle onderzoeken bevestigd. Zo blijkt bijvoorbeeld dat mensen hoewel zij zich slecht voelen toch helpen als zij ervan uitgaan dat de hulpbehoevende in nog een slechtere situatie verkeert dan zichzelf. Ook ‘*interpersonal guilt*’), een toch in principe negatief gevoel, verhoogt de kans op ingrijpen.

Korte, Geis en Wright (1976) hebben onderzoek gedaan naar reacties van omstanders en komen tot de conclusie dat bijstanders niet reageren omdat ze met het slachtoffer meevoelen, maar meer uit een rechtvaardigheidsgevoel in het algemeen en een afkeuring van de handeling van de dader.

Naast emoties spelen ook persoonlijkheidskenmerken van de omstanders een rol. Omstanders die ingrijpen blijken overwegend personen die geneigd zijn risico's te nemen en die zelf niet afwijzend staan tegenover gebruik van geweld (Geis, Huston en Wright 1976).

Veel factoren zijn van invloed of omstanders ingrijpen. In het onderstaande schema zijn de belangrijkste onderscheiden factoren, die uit de literatuur, de gesprekken en de brainstormsessie naar voren zijn gekomen en van invloed zijn op het ingrijpen, samengevat. Bovenaan staan de factoren die het ingrijpen stimuleren, in het onderste deel de factoren die het ingrijpen remmen.

5. Te beïnvloeden of niet te beïnvloeden: *that's the question*

"Anybody can be let to help or not to help in a specific situation"

Latané en Darley 1968

Verantwoord ingrijpen door omstanders kan escalatie van incidenten voorkomen en de eventuele schade voor slachtoffers beperken. Ook kan het een verlichting van de taak van de politie betekenen, omdat burgers zelf het initiatief nemen en problemen oplossen. Tenslotte kan het een positief effect hebben op de subjectieve veiligheid van mensen. Er bestaan, zoals we in het vorige hoofdstuk hebben kunnen zien, vele factoren die van invloed zijn op het al dan niet ingrijpen door omstanders. Om het ingrijpen door omstanders in positieve zin te kunnen beïnvloeden is het van belang te weten welke factoren ook daadwerkelijk beïnvloedt kunnen worden. De omstander is afhankelijk van de situatie zoals die zich - meestal onverwacht - aan hem/haar voordoet. Zo is het bijvoorbeeld nauwelijks mogelijk om het aantal omstanders bij een incident te beïnvloeden. Echter de diffusie van verantwoordelijkheid is een factor die wel beïnvloed kan worden.

Slechts in een beperkt aantal onderzoeken en artikelen wordt specifiek aandacht besteed aan de wijze waarop interventiegedrag van omstanders kan worden beïnvloed. Verondersteld wordt dat het probleem om onderzoeksresultaten te vertalen naar concrete strategieën mogelijk verband houdt met de wijze waarop onderzoeksvragen zijn geconceptualiseerd. Te veel onderzoeken richten zich alleen op de vraag naar het aantal omstanders en de effecten daarvan. Daarbij wordt voorbijgegaan aan de vraag hoe mensen in de dagelijkse werkelijkheid een situatie interpreteren en in hoeverre bepaalde interventies, zoals fysiek ingrijpen, als legitiem worden beschouwd. Concrete adviezen over hoe men kan ingrijpen bij incidenten zijn dan ook met name te vinden in de meer populair wetenschappelijke literatuur en de media.

In dit hoofdstuk wordt gekeken naar factoren die mogelijk te beïnvloeden zijn. Deze factoren worden, net als in het voorgaande hoofdstuk, onderverdeeld in maatschappelijke, situationele en persoonlijke aspecten.

5.1 Maatschappelijke aspecten

Maatschappelijke factoren, zoals de heersende normen en waarden, kunnen invloed hebben op het ingrijpen bij incidenten door omstanders. Dergelijke maatschappelijke factoren zijn op diverse manieren te beïnvloeden. Een concept, dat in dit kader van belang is, heet sociopreventie. Sociopreventie wordt gedefinieerd als de verzameling planmatig opgezette pogingen om strafbaar gesteld gedrag te voorkomen door benutting van het in de samenleving aanwezige potentieel aan sociale controle voorzieningen. Sociopreventie bestaat uit twee bestanddelen: informele sociale controle en voorlichting over beïnvloeding (zie bijvoorbeeld Winkel, 1981).

Voorlichting over beïnvloeding duidt op een vorm van voorlichten, met als oogmerk het gedrag van de leden van een doelgroep in een bepaalde 'gewenste' richting te veranderen. De voorlichtingsactiviteiten richten zich op het bewerkstelligen van veranderingen in de opvattingen, houdingen en gedragingen van individuen.

In de campagne 'Voorkoming Misdrijven' kunnen binnen het bijbehorende voorlichtingsmateriaal bijvoorbeeld twee aspecten van de rol van de burger worden

onderscheiden: a) de burger als potentieel slachtoffer, en b) de burger als potentieel omstander. Bij a) gaat het om voorzorgsmaatregelen, bijvoorbeeld betere beveiliging enzovoort. Bij b) wordt de interventierol van de burger bij het signaleren of dreigen van criminaliteit benadrukt. Hier dient zich een nieuw aandachtsveld aan, namelijk de burger als omstander en beoordelaar van strafbaar gedrag van anderen. Uit onderzoek blijkt echter dat veel variabelen die samenhangen met de criminele definiëring van het incident buiten het manipulatief bereik van de voorlichter vallen. Dit roept de vraag op of omstandergedrag door zo'n campagne beïnvloed kan worden, en zo ja, hoe dan?

Geconcludeerd wordt dat voorlichting via massamedia vooral effecten heeft in de vorm van veranderingen van gedragsintenties en minder in de vorm van daadwerkelijke gedragsveranderingen (zie bijvoorbeeld Winkel, 1981).

Andere manieren waarop maatschappelijke factoren beïnvloed kunnen worden, met als doel ingrijpen door omstanders te stimuleren zijn bijvoorbeeld de ontwikkeling van prosociaal gedrag tijdens de opvoeding door ouders en school. Ook het spreken over hulpverlening door ouders of op school, oftewel gezamenlijk erover nadenken wat een enkele persoon kan doen, kan ingrijpen door omstanders op maatschappelijk niveau stimuleren. Bovendien kan vergroting van de kritiek tegenover *non-helping-bystanders* ervoor zorgen dat omstanders minder vaak de hulpverlening bij een incident hinderen; hiermee wordt dus een remmende factor weggenomen. De media informatie verstrekken, bijvoorbeeld in de vorm van een handleiding voor hulpverlening. Een andere mogelijkheid tot beïnvloeding van ingrijpend gedrag is het verplichten van EHBO-cursussen voor mensen met een rijbewijs, zodat zij meer competentie hebben om te helpen in noodsituaties (zie bijvoorbeeld Schwind e.a., 1998).

Met het oog op de kosten-baten relatie van ingrijpen wordt aanbevolen dat aan het helpen bij incidenten meer baten moeten worden verbonden (zoals positieve publiciteit voor helpers, uitreiken van lintjes) en dat de kosten verminderd moeten worden (omstanders die schade ondervinden moeten daarvoor schadeloos worden gesteld). (zie bijvoorbeeld Schwind e.a., 1998) Positieve voorbeelden die in het dagelijks leven en de media worden gegeven, vergroten bovendien de kans dat omstanders zullen ingrijpen om te helpen (zie bijvoorbeeld Baron en Byrne, 2000).

5.2 Situatiele aspecten

Het lijkt er op dat situatiele aspecten vaak niet of nauwelijks te beïnvloeden te zijn. Het aantal omstanders is bijvoorbeeld vaak niet te beïnvloeden, noch het tijdstip waarop een incident zich voordoet, of het donker of licht is et cetera. Er zijn echter situatiele aspecten die in meer of mindere mate te beïnvloeden zijn. Met name aan interpersoonlijke beïnvloedingsmethoden wordt succes toegekend. Slachtoffers en omstanders kunnen op verscheidene manieren elkaar beïnvloeden en zodoende de kans op succesvol ingrijpen vergroten. Zo kan de ambiguïteit van de situatie bijvoorbeeld weggenomen worden als slachtoffers zouden schreeuwen en gillen. Dit maakt de situatie eenduidig: hier is iemand die hulp nodig heeft. Bovendien kunnen zij hiermee de aandacht trekken van meerdere omstanders. Daarnaast blijkt uit onderzoek dat wanneer een omstander direct wordt gevraagd op de spullen van een ander te passen, de omstander dan in het overgrote deel van de gevallen een eventuele diefstal van die spullen probeert te verhinderen. Omstanders

zouden met elkaar moeten communiceren: zo wordt een situatie eenduidig als noodsituatie gedefinieerd, de diffusie van verantwoordelijkheid neemt af en de plankenkoorts wordt minder. Tevens zouden omstanders andere omstanders moeten aanspreken en afspreken wie wat doet (zie bijvoorbeeld Schwind e.a., 1998).

5.3 Persoonlijke aspecten

We hebben zojuist gezien dat de mogelijkheden om maatschappelijke en situationele factoren te beïnvloeden beperkt zijn. Daarentegen worden er veel aanbevelingen gedaan om persoonlijke factoren te beïnvloeden teneinde verantwoord ingrijpen te stimuleren. Deze aanbevelingen zijn voornamelijk afkomstig uit populair-wetenschappelijke hoek, alsmede van organisaties die zich specifiek richten op ingrijpen bij incidenten, zoals de Stichting Meld Geweld, de Stichting Tegen Zinloos Geweld en de Stichting Kappen Nou!

De aanbevelingen ter beïnvloeding van persoonlijke factoren hebben voornamelijk betrekking op het vergroten van competenties en kennis van gedragsalternatieven bij potentiële omstanders.

Competenties

Burgers zouden handelingsmogelijkheden in noodsituaties kunnen oefenen, opdat een soort automatisme ontstaat. In concreto valt te denken aan EHBO-cursussen, zelfverdedigingscursussen, reddingszwemmen, conflictbeheersing, (zie bijvoorbeeld Schwind, 1998).

Andere aanbevelingen beogen de oplettendheid van potentiële omstanders te vergroten: 'Let op wat er om je heen gebeurt. Als je iets ongewoons ziet, bedenk dan dat er meer dan één gedragalternatief bestaat. Bedenk dat het mogelijk is dat ongewone gebeurtenissen kunnen duiden op een noodgeval.' (zie bijvoorbeeld Baron en Byrne 2000).

Een interessant perspectief in het kader van het bevorderen van competenties bij potentiële omstanders is het model '*Mentors in Violence Prevention*' (MVP) dat is ontwikkeld in Boston USA door Jackson Katz. MVP is gericht op educatie en training van jongeren. Hierbij worden jonge mannen niet als daders of potentiële daders beschouwd en worden jonge vrouwen niet als slachtoffers of potentiële slachtoffers van misbruik beschouwd. In plaats daarvan worden jonge mannen en vrouwen als '*empowered bystanders*' gezien die de confrontatie kunnen aangaan met leeftijdsgenoten die misbruik plegen en tevens misbruikte leeftijdsgenoten kunnen ondersteunen. Dit project is duidelijk gericht op het doorbreken van de zogenoemde '*bystander apathy*'. Door jongeren te trainen en hen te stimuleren een leiderschapsrol op zich te nemen, zien jongeren dat ze als omstander meer dan twee opties hebben ('niets doen' en 'ingrijpen met gevaar voor eigen leven'). De achterliggende gedachte is dat wanneer men meer keuzemogelijkheden heeft, het waarschijnlijker is dat men reageert in plaats van passief te zijn, en daarmee medeplichtig aan geweld en misbruik door anderen. Juist doordat het MVP jongeren niet als potentieel slachtoffer of dader beschouwt, is er tegenwoordig veel belangstelling voor dit project.

Kennis van gedragsalternatieven

De algemene adviezen om de verantwoordelijkheid voor ingrijpen op zich te nemen zijn als volgt te omschrijven: 'Jij bent verantwoordelijk. Let niet op de handelingen van anderen, maar neem zelf de verantwoordelijkheid voor een situatie'. Daarnaast zijn er specifieke adviezen aan omstanders omtrent de verschillende interventie mogelijkheden bij incidenten.

Getracht wordt mensen ervan te doordringen dat er andere gedragsalternatieven zijn dan alleen het bellen van het alarmnummer 112. “We willen die gedragsalternatieven op de harde schijf krijgen van mensen, zodat ze niet verstijfd staan van angst, maar hun gezond verstand gebruiken”, aldus een woordvoester van de Stichting Meld Geweld.

Een deel van de aanbevelingen uit de meer populaire hoek hebben een preventief karakter, gericht op het voorkomen van geweld en escalatie van geweldsincidenten. Het gaat daarbij om aanbevelingen als ‘niet prekerig optreden’, ‘niet meteen schrikken bij confrontatie met agressie’, en ‘gezichtsverlies voor de dader proberen te voorkomen’. Daarnaast wordt geadviseerd om agressieve personen ontwapenend tegemoet te treden door hun een hand te geven of daders af te leiden door iets bijzonders te doen als een regendans of je broek laten zakken (‘Doe iets gek’s’). Verder worden tips gegeven over hoe in te grijpen en ook anderen te mobiliseren om in te grijpen bij een incident. Geadviseerd wordt om niet alleen, maar gezamenlijk in te grijpen en daarbij vooral van vrouwelijke en bejaarde omstanders gebruik te maken. Om dit te bereiken is het belangrijk om mensen afzonderlijk aan te spreken en niet als groep (‘Spreek mensen individueel aan’). Ook is van belang om verschillende mensen te mobiliseren om een dader tegen te houden of aan te pakken (‘Gebruik overmacht’) (zie Rozendaal, 2002).

Voor het geval dat het daadwerkelijk op vechten aankomt wordt geadviseerd om men name op de neus te slaan, omdat dit het meest effectief is (theatrale effect) en tegelijkertijd weinig blijvende schade oplevert (‘Sla op de neus’). Om het conflict uiteindelijk te beëindigen is het belangrijk om, net als apen, oogcontact te maken, omdat het conflict dan pas beslecht is (‘Zoek oogcontact’). Tot slot wordt de meer technische tip gegeven, namelijk om het alarmnummer 112 als eerste in je mobiele toestel te programmeren voor snelle bereikbaarheid in geval van nood. (zie Rozendaal, 2002).

Organisaties die zich specifiek richten op criminaliteit en calamiteiten zoals ongevallen, geven eveneens tips voor omstanders over hoe ze moeten handelen. In de landelijke campagne ‘Meld geweld’ wordt veel gebruik gemaakt van posters, bijvoorbeeld met de tekst ‘Als ik geweld zie deel ik meteen drie tikken uit ... 112’ en postbus 51 spots. In principe komen de aanbevelingen neer op een drietal stappen, te weten: het bellen van 112, de kenmerken van de dader onthouden, en bij het slachtoffer blijven tot er hulp is.

De Stichting Tegen Zinloos Geweld geeft vergelijkbare tips. Zij gaat nog iets verder en geeft ook specifieke tips over wat te doen om hinderlijke, opdringerige en bedreigende mensen aan te pakken. Deze stichting wijst erop dat het vooral van belang is koel te blijven en je gezond verstand te gebruiken, wellicht kan men zo bedenken wat de reden is van het agressieve gedrag. Hierbij worden de volgende typen gedrag onderscheiden: gedrag uit onvrede of frustratie, gedram/de zin door willen drijven, gedrag dat voortkomt uit dronkenschap of drugsgebruik, en bedreigend gedrag voortkomend uit een psychische stoornis. Voor elk type gedrag wordt geadviseerd hoe je daar het best mee om kunt gaan. Zo kan gedrag dat bijvoorbeeld voortkomt uit onvrede of frustratie het best worden aangepakt door geduldig te luisteren en begrip te tonen, waarbij je hulp van een derde persoon kunt proberen te verwerven. Op gedrag dat betiteld wordt als gedram kan men het best reageren door deze persoon vastberaden aan te pakken. Bijvoorbeeld door te zeggen ‘ik wel best luisteren, maar niet als je zo blijft schreeuwen’. Het devies daarbij is niet te reageren met je eigen agressie.

Ook met betrekking tot het ingrijpen en hulp bieden bij verkeersongelukken worden verschillende tips gegeven. Bijvoorbeeld op de websites van *'The national Highway Traffic Safety Administration'* (NHTSA) en de *'Health Resources and Services Administration'* (HRSA) die specifiek op kinderen is gericht. Hier worden de vijf basale acties beschreven die omstanders kunnen ondernemen om iemands leven te helpen redden (*'five basic life-sustaining actions of bystander care'*). Ten eerste dient de omstander te stoppen om te helpen. Nadat de omstander om hulp gevraagd heeft, moet hij het slachtoffer onderzoeken. Indien nodig zou de omstander het slachtoffer moeten beademen en ervoor dienen te zorgen dat het bloeden stopt.

6. De ingrijpende burger: ondersteuning of risicofactor voor de politie?

In dit hoofdstuk gaat het om de rol van de politie met betrekking tot ingrijpen. Zou de politie een rol moeten spelen in het stimuleren van ingrijpen door burgers? Of kunnen burgers wat de politie betreft beter niet ingrijpen?

6.1 De twee stromen

Uit de interviews met politiemensen blijkt dat er twee te onderscheiden opvattingen zijn over de rol die burgers zouden moeten spelen bij het helpen van de politie in het kader van aanhouden dan wel tegenhouden van daders. Sommigen zijn terughoudend en stellen dat burgers beter op de komst van de politie kunnen wachten; anderen menen dat burgers op diverse manieren de politie kunnen helpen bij het aanhouden van daders.

Bij een deel is er dus sprake van terughoudendheid ten aanzien van het stimuleren van verantwoord ingrijpen door burgers, met name als het gaat om interventies bij geweldsincidenten. Als omstanders ingrijpen loopt het bijna altijd uit de hand, zo is de opvatting. Burgers kunnen zichzelf in gevaar brengen en zij kunnen het incident door in te grijpen doen escaleren. Aangezien politiemensen opgeleid zijn om met incidenten om te gaan kunnen burgers beter op de politie wachten dan dat zij zelf ingrijpen. De rol van de burger dient niet veel verder te gaan dan het melden van incidenten. De huidige drie aanbevelingen (112 bellen, bij het slachtoffer blijven en de kenmerken van de dader onthouden) vindt men dan ook ver genoeg gaan.

Al eerder heeft Van der Torre (1993) erop gewezen dat er binnen de politie een zeker wantrouwen leeft ten opzichte van acties van burgers. Dit geldt met name op de werkvloer. Daarnaast constateert hij ook een probleem met betrekking tot het mobiliseren van omstanders. De achtergronden voor het niet effectief kunnen mobiliseren liggen volgens Van der Torre in een tweetal aspecten. Ten eerste is er sprake van onwetendheid als het gaat over de beste strategie om bijstand te vragen in een menigte. Ten tweede is er veelal sprake van een negatief mensbeeld onder agenten die op straat werken, dat aansluit bij het eerder genoemde wantrouwen.

Een ander deel van de respondenten heeft echter wel vertrouwen in de acties van burgers. Sommigen vinden participatie van burgers zelf essentieel. In bepaalde gevallen kunnen burgers beslissen om bijvoorbeeld fysiek in te grijpen en dit hoeft niet altijd verkeerd te zijn. Sterker nog, enkele politiemensen geven aan dat fysiek ingrijpen door burgers gewenst kan zijn, mits zij zichzelf niet te veel in gevaar brengen. Uiteraard zijn er aan ingrijpen door burgers wel bepaalde voorwaarden verbonden. Zo kunnen burgers de politie assisteren bij aanhoudingen als het geweld dat zij eventueel gebruiken proportioneel is. De achterliggende gedachte is dat burgers door in te grijpen ernstige gevolgen kunnen voorkomen. Het soort delict waarmee men als omstanders te maken heeft is eveneens van belang. Bij massale vechtpartijen moet je als burger erg voorzichtig zijn, terwijl je bij een een-op-een situatie mogelijk zou kunnen ingrijpen. Het is dus niet altijd te adviseren om fysiek in te grijpen, met name niet in het geval van geweldssituaties, maar burgers zouden dan minimaal verbaal moeten ingrijpen. Je kunt als omstander bijvoorbeeld van een afstand tegen de dader aanschreeuwen met bijvoorbeeld 'Ik bel de politie!'. Bij fysiek ingrijpen door burgers valt in concreto te denken aan het tackelen of vasthouden van een dader met behulp van opbrenggrepen - mits men deze beheerst. Wel moet een burger altijd goed opletten met

welk persoon hij of zij te maken heeft; de drempel bij bepaalde mensen is immers erg laag. Daarnaast kunnen omstanders de politie op andere manieren helpen: bijvoorbeeld door de kenmerken van de dader te onthouden. Vooral gezichtskenmerken, zoals de huidskleur, en de taal en het dialect dat een dader spreekt zijn belangrijk. Wat burgers vaak vergeten is het waarnemen en onthouden van kenmerken van het voertuig van de dader. Het noteren van een kentekennummer of desnoods taxinumnummer is bijvoorbeeld erg belangrijk. Ook het aangeven van de rijrichting is voor de politie, die de achtervolging van de dader wil inzetten erg handig, maar wordt vaak vergeten. Een goede tip zou daarom zijn om de dader met de fiets of auto te achtervolgen en tegelijkertijd de positie en rijrichting van de dader aan de politie door te geven per mobiele telefoon. Zo kan de politie een dader gemakkelijk oppakken. Voor zover dat mogelijk is kunnen omstanders hulp bieden aan het slachtoffer. Zodra de politie ter plaatse is dienen burgers de politie de ruimte te geven en afstand te creëren; dit gebeurt in de praktijk vaak niet.

6.2 'Tegenhouden' door de burger

De huidige tendens is dat de burger een actievare rol krijgt bij de aanpak van criminaliteit. Een voorbeeld zijn de zogenoemde kliklijnen en de mogelijkheid om misdaad anoniem te melden. Ook wordt steeds meer gewezen op de eigen verantwoordelijkheid van burgers. Een specifiek concept, waarbij burgerparticipatie van belang is, heet 'tegenhouden'.

'Tegenhouden' omvat die interventies die beogen de misdaad niet te laten plaatsvinden, zoals ingrijpen waar het kan, onvoorspelbaar optreden in de richting van criminele groeperingen en zoveel mogelijk laten zien dat je er bent. De politie kan op verschillende manieren tegenhouden. Bijvoorbeeld door potentiële daders te laten weten dat je op de hoogte bent van hun plannen, het criminelen onmogelijk maken hun activiteiten uit te voeren en het beperken van de slachtofferkans door op cruciale punten zichtbaar te zijn. Bovendien moet de politie stimuleren dat ketenpartners, zoals de overheid en het bedrijfsleven, hun eigen verantwoordelijkheid nemen.

Ook de burger wordt als een ketenpartner beschouwd. In het kader van 'tegenhouden' is burgerparticipatie daarom ook erg belangrijk. Volgens de deskundigen past de ingrijpende burger goed in het concept van 'tegenhouden'. Er zijn reeds voorbeelden voorhanden waaruit blijkt dat deze tactiek veelbelovend is. Dit onderzoek is gericht op de hulp die een ingrijpende burger kan bieden als ondersteuning voor de politie.

Het stelt echter wel restricties verbonden aan ingrijpen. Zo moet niet direct gedacht worden aan het stimuleren van burgers om fysiek in te grijpen teneinde daders aan te houden. Eerder kunnen burgers een helpende rol spelen door ogen en oren te gebruiken: door incidenten en problemen in hun omgeving te melden aan de politie.

In Amsterdam en Amstelveen hebben reeds diverse projecten plaatsgevonden, waarbij de burger, in de lijn van het 'tegenhouden', als ketenpartner in de veiligheid en leefbaarheid in de wijk beschouwd wordt. Opvallend is dat door het vergroten van de betrokkenheid van burgers zij vanzelf vaker blijken in te grijpen. In Amstelveen is er bijvoorbeeld een bijeenkomst geweest met burgers, waarbij de vraag was wat er gezamenlijk gedaan kon worden aan inbraken, vandalisme e.d. in de wijk. Vervolgens konden in korte tijd 32 aanhoudingen verricht worden aan de hand van 56 meldingen door burgers. Daarnaast grepen burgers ook op andere manieren in, bijvoorbeeld door inbrekers aan te houden. Een ander project in Amsterdam zorgde ervoor dat de criminaliteit in een wijk met 80% werd teruggedrongen dankzij de toegenomen burgerparticipatie. Het is erg belangrijk om met

burgers te praten; zo kan ieder zijn eigen grenzen bepalen. In het hele land zijn er momenteel ongeveer 80 burgerparticipatieprojecten.

6.3 Aanknopingspunten

Wat zou de politie kunnen doen om verantwoord ingrijpen door burgers in goede banen te leiden, dan wel om te voorkomen dat ingrijpen door burgers verkeerd afloopt? En hoe kan de politie met ketenpartners werken om daders aan te houden?

De rol van de politie is meerledig en behelst onder andere bevordering van deskundigheid binnen de politie en naar burgers toe, het vervullen van een voorbeeldfunctie, samenwerking communicatie en beloning

Deskundigheidsbevordering politie intern

In 1993 vertaalde Van der Torre een aantal resultaten uit zijn *bystander* onderzoek in een interessant artikel, waarin hij strategieën geeft waarmee de politie meer steun van het publiek kan genereren bij incidenten. De vraag die ten grondslag ligt aan zijn artikel is: hoe kunnen straatagenten effectief mensen uit het publiek mobiliseren wanneer dit acuut nodig is? Van der Torre stelt een tweetal verschillende strategieën voor: een sociaal- psychologische voor de korte termijn en een organisatie-sociologische voor de lange termijn. De eerste strategie betreft het verpersoonlijken van het verzoek om hulp, waardoor omstanders mogelijk sneller worden bewogen om bijstand te verlenen. Kort gezegd komt dit erop neer dat niet de groep omstanders als geheel wordt aangesproken, maar een individu of bepaalde individuen afzonderlijk.

De tweede strategie betreft het veranderen van de stijl van leidinggeven bij de politie. De nadruk zou meer moeten komen te liggen op het zogenoemde '*management by walking around*', waarbij het management meer meegaat met de agent in de straat. Dit biedt de mogelijkheid tot 'realiteits-checks' op het vaak negatieve mensbeeld van straatagenten. Bovendien kan door voorbeeldgedrag aan anderen duidelijk gemaakt worden hoe je effectief omstanders kunt mobiliseren.

Deskundigheidsbevordering naar burgers toe

Een interessant initiatief, waarin het toerusten van burgers centraal staat is de zogenoemde Burger Academie. Hierbij worden wijkbewoners verzameld en wordt onder meer de vraag gesteld tot waar de burger kan samenwerken met de politie. Ook wordt bewoners gevraagd wat zij vinden dat er gedaan moet worden in het kader van leefbaarheid en veiligheid in hun omgeving. De politie moet daarbij transparant zijn en de burgers uitleggen waarom de politie zo werkt als ze werkt. Tevens wordt bewoners gevraagd over welke onderwerpen zij meer willen weten en hierover kunnen zij vervolgens presentaties bijwonen. Het is het beste om dit soort projecten geografisch klein te houden en alles te centreren rond de buurtregisseur. De politie is namelijk niet overal verantwoordelijk voor en moet niet alles naar zich toe trekken, zo wordt gesteld. Wijkbewoners die niet naar de bijeenkomst komen, worden individueel benaderd. De burger wordt als partner (in plaats van als klant) beschouwd. Burgers wordt niet geadviseerd om fysiek in te grijpen, maar trekken soms zelf de conclusie dat zij iets kunnen doen in het geval van acute nood.

Tegen de Burger Academie wordt ingebracht dat in bepaalde wijken sprake is van een hoge migratie en er daarom geen eenheid is; hier zou het, zo wordt gesteld, niet de moeite lonen om hier energie in te steken in de vorm van een Burger Academie.

Communicatie

Een goede, fijnzinnige communicatie is erg belangrijk. Tegenwoordig is het voor veel burgers onduidelijk wat wel en niet geoorloofd is waar het om ingrijpen bij incidenten gaat. Wat is proportioneel geweld en hoe ver kun je gaan? Ook naar de media toe wordt door de politie regelmatig te summier gecommuniceerd, waardoor de feiten vertekend worden weergegeven door de media en bij burgers een verkeerd beeld van de werkelijkheid ontstaat, zo menen verscheidene deskundigen. Er zijn reeds positieve ervaringen opgedaan met het actief betrekken van journalisten bij bepaalde projecten, alsmede bij de dagelijkse werkzaamheden van de politie. Door journalisten te laten meelopen kunnen zij een juist beeld van de werkelijkheid geven en bovendien toont het burgers dat de politie wel degelijk actief werkt aan bijvoorbeeld opsporing. Duidelijke communicatie naar de burger toe vergroot de geloofwaardigheid van de politie en verbetert het beeld dat burgers van de politie hebben. Uiteraard moet de politie haar beloften ook waar kunnen maken. Wanneer burgers de politie bellen moet de politie snel reageren. Als de burger zou weten dat de politie binnen 15 minuten zeker ter plaatse is, zouden burgers meer durven te doen, zo verwachten de deskundigen.

Ook de communicatie na afloop van een incident is van groot belang. De politie moet verantwoordelijkheid nemen voor eigen daden, inclusief eventuele misstappen. Afgerond onderzoek zou openbaar gemaakt kunnen worden. De media zouden meer duidelijkheid moeten geven over de werkelijke gang van zaken van incidenten en justitieel onderzoek naderhand, hierbij kan de politie ook een rol spelen.

Ondernemers en burgers blijken behoefte te hebben aan terugkoppeling door de politie, met name wat betreft de straffen die daders hebben gekregen. Bovendien blijkt een goede terugkoppeling ondernemers en burgers te stimuleren om de politie ook in de toekomst te helpen. Dit bleek onder meer in Den Haag, waar de politie samen met ondernemers winkeldiefstal heeft aangepakt. Met dit netwerk is vervolgens een actie op zakkenrollerij op touw gezet, waarvoor ondernemers in feite minder verantwoordelijk zijn. Winkelpersoneel bleek echter bereid om nu ook aan deze actie mee te doen, want hun eerste behoefte was bevredigd en daarom bleken zij nu in staat en bereid om buiten hun eigenbelang te handelen.

Samenwerking met ketenpartners

Alle respondenten uit de interviews en brainstormsessies geven aan dat samenwerking tussen politie en bepaalde ketenpartners, zoals ondernemers, overheid en burgers, erg belangrijk is. Er zou meer aandacht besteed moeten worden aan de leerprocessen die met een dergelijke samenwerking gepaard gaan. In ieder geval is reeds duidelijk dat er een belangrijke samenhang bestaat tussen pro-actie en reactie van zowel politie als de betrokken ketenpartners.

In Amsterdam en Arnhem werkt de politie samen met portiers van uitgaansgelegenheden. Portiers kunnen bijvoorbeeld signaleringen geven of krijgen van daders. Ook kunnen zij een speciaal telefoonnummer van de politie bellen wanneer zij vermoeden dat bepaalde personen overlast gaan veroorzaken, hierop kan de politie pro-actief ingrijpen door naar de desbetreffende plek te gaan en de betrokkenen aan te spreken (dit is vaak al voldoende om te voorkomen dat iemand daadwerkelijk overlast gaat veroorzaken). Hierbij wordt bewust

gebruik gemaakt van de getraindheid en opleiding van de portiers. De politie op haar beurt helpt de portiers door pro-actief op te treden en daders snel aan te houden.

In Den Haag maken agenten tijd vrij om projecten op te zetten die gericht zijn op een gezamenlijke aanpak met ondernemers en bewoners. Hierbij worden mensen aangezet om zelf in te grijpen, terwijl de politie ervoor moet zorgen in geval van nood snel ter plaatse te zijn. De politie moet aanhaken bij de klachten van mensen en die mensen zelf een rol geven in de aanpak van de problemen. Zo worden mensen verantwoordelijk en zelfredzaam. De politie hoeft niet met alle wijkbewoners om de tafel te gaan zitten, maar alleen met degenen die een probleem ervaren en er dus bij betrokken zijn, en degenen die dat probleem kunnen helpen oplossen. “De wijk” bestaat in werkelijkheid namelijk niet, zo stelt een politiemans naar aanleiding van interviews die de politie ’s nachts op straat gehouden heeft. Een ondernemer in straat A kan heel andere problemen ondervinden dan een ondernemer in straat B. Benader daarom degenen die een klacht hebben en andere direct belanghebbenden. De huidige organisatie van de politie is hier echter niet op toegesneden: er zijn 4 stadsdelen met elk hun eigen politiemensen, terwijl probleemgroepen zich naar aanleiding van acties door een politiekorps eenvoudigweg naar een ander stadsdeel verplaatsen.

Voorbeeldfunctie

Burgers hebben behoefte aan het anticiperen op politiegeweld. Daarentegen komt het tegenwoordig steeds vaker voor dat mensen anticiperen op geweldsreacties van andere (bijvoorbeeld bepaalde etnische) groepen. Daarnaast zien burgers dat zelfs de politie zich in sommige gevallen eerst met drie bussen verzamelt alvorens in te grijpen, bijvoorbeeld als het om leden van bepaalde allochtone groepen gaat. Wanneer burgers dit zien, zullen zij zelf zeker niet ingrijpen. In dit kader blijkt het erg belangrijk om aan omstanders uit te leggen waarom je als politie op een bepaalde manier gehandeld hebt. Burgers kunnen een actie van de politie in een ambigue situatie gemakkelijk verkeerd interpreteren en ten onrechte een negatief beeld van de politie krijgen.

Eenduidigheid

De deskundigen stellen, dat wanneer er een lijn gekozen wordt waarbij burgers een rol van betekenis spelen in het kader van aanhouden of tegenhouden, mensen daar op toegerust moeten worden. De bevolking moet geschoold worden in wat wel en niet mag waar het gaat om ingrijpen bij incidenten. Er wordt bijvoorbeeld een fysiek-mentale weerbaarheidstraining ontwikkeld voor burgers. Net zoals professionals actief rekening houden met de omgeving, zoals groepen vrienden die op de hoek staan e.d., zouden burgers dit ook moeten doen. Daarnaast kan de politie opvoedkundig (preventief) sturen door zaken bespreekbaar te maken voor kinderen en jongeren, bijvoorbeeld door voorlichting te geven op scholen.

Stimuleren door belonen

Een beloningssysteem voor mensen die hebben ingegrepen, zoals het geven van een cadeaubon als beloning voor ingrijpen wordt door sommige politiemensen als een manier gezien om ingrijpen te stimuleren. Op veel plaatsen gebeurt het belonen van ingrijpen al, burgers die hebben ingegrepen krijgen dan bijvoorbeeld een bloemetje of een cadeaubon van de politie.

De politie in Amsterdam heeft daarentegen negatieve ervaringen met het belonen van ingrijpen door burgers met een staatslot. Over het nut van het belonen van burgers die hebben ingegrepen zijn de meningen dan ook verdeeld. In het begin kan het goed zijn om

een specifieke actie onder de aandacht te brengen. In een later stadium is het niet meer zinvol zo blijkt uit de ervaringen opgedaan in Amsterdam.

7. Slotbeschouwing

Tot slot staan we stil bij de bevindingen van het onderzoek naar ingrijpen door omstanders bij incidenten in het publieke domein. Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van het Programma Politie en Wetenschap. De informatie is gebaseerd op een literatuurstudie, interviews en brainstormsessies met deskundigen uit theorie en praktijk. Aandachtspunten zijn onder andere aard en omvang van het fenomeen ingrijpen, situaties waarin wordt ingegrepen, wijzen van ingrijpen, categorieën ingrijpers en factoren die van invloed zijn op al dan niet ingrijpen. Centraal staat hoe het ingrijpen van omstanders kan worden ingepast in het concept van 'tegenhouden' en welke rol de politie hierbij kan spelen. In dit hoofdstuk gaan we nader in op de belangrijkste bevindingen van het onderzoek en de implicaties hiervan.

7.1 Ingrijpen niet minder dan vroeger

Op basis van dit onderzoek zijn geen aanwijzingen gevonden die de stelling onderschrijven dat er tegenwoordig veel minder wordt ingegrepen dan 'vroeger'. Een stelling die onder andere in de media en aan de borreltafel nogal eens naar voren wordt gebracht. Gesteld moet worden dat er weinig bekend is over de exacte omvang van het fenomeen ingrijpen door omstanders. Uit de enkele onderzoeken naar het fenomeen blijkt bijvoorbeeld dat er tussen de twee en drie procent van de omstanders ingrijpt bij het waarnemen van een fietsendiefstal. In ongeveer een kwart van de gevallen zeggen omstanders dat ze in ieder geval iets hebben gedaan, dat wil zeggen melden, schreeuwen of fysiek ingrijpen, bij het zien van agressief gedrag of geweld op straat. Er is echter geen vergelijkingsmateriaal van vroeger voorhanden. Als er heden ten dage al weinig ingegrepen wordt, was dat 'vroeger' nauwelijks anders is de algemene opvatting.

Er zijn aanwijzingen dat er tegenwoordig wel degelijk door omstanders wordt ingegrepen. Uit gesprekken met omstanders die hebben ingegrepen blijkt bijvoorbeeld dat zij veelal vaker dan een keer hebben ingegrepen, maar dat daar weinig ruchtbaarheid aan is gegeven. Een deel van het ingrijpen blijkt niet meteen zichtbaar. De meest succesvolle vorm van ingrijpen - omstanders die verhinderen dat het (criminele) incident überhaupt plaatsvindt - komt in geen enkele statistiek terecht en kan zich ook niet verheugen op grootschalige media aandacht.

Als factoren zoals ervaringen met (gewelds)incidenten, assertiviteit van burgers en de geneigdheid tot het nemen van risico's het ingrijpen stimuleren, kan gesteld worden dat er tegenwoordig zelfs eerder ingegrepen zal worden dan vroeger. Men gaat er immers vanuit dat er tegenwoordig meer mensen waarvoor deze kenmerken gelden.

7.2 Ingrijpen in de praktijk

Het arsenaal dat omstanders ter beschikking staat om in te grijpen bij incidenten in het publieke domein, is veel breder dan niets doen of het uitdelen van een 'rotschop' zoals een tijd geleden door minister Remkers van binnenlandse zaken en koninkrijksrelaties.

In de dagelijkse praktijk blijken door omstanders al vele verschillende vormen van ingrijpen te worden toegepast. Naast het verlenen van hulp aan het slachtoffer van een ongeluk, proberen omstanders bij een buurtruzie het slachtoffer te beschermen. Er worden kinderen

gered uit een brandend huis. Ze melden ongelukken inbraken en geweldsincidenten en proberen zelf door praten of schreeuwen daders van geweldsconflicten af te brengen. Soms blijkt een sneer vanuit het raam van drie hoog, naar een vermoedelijke fietsendief voldoende om hem hiervan af te houden.

Het is wel van belang onderscheid te maken tussen verschillende soorten incidenten waarbij wordt ingegrepen; de wijze van ingrijpen verschilt per type incident. Zo zijn er allereerst incidenten waarbij alleen sprake is van een slachtoffer, zoals ongelukken, brand en verdrinkingsgevallen. Ten tweede kunnen incidenten worden onderscheiden waarbij alleen een dader aanwezig is en geen direct, of zichtbaar slachtoffer. Te denken valt aan vandalisme, winkeldiefstal, fietsen diefstal en dergelijke. Ten slotte zijn er incidenten waarbij zowel een slachtoffer als dader aanwezig is, waarbij er nog onderscheiden kan worden of er wel of niet sprake is van geweld. Het gaat dan bijvoorbeeld om zakkenrollen, straatroof, bedreigingen vechtpartijen etc. Zoals gezegd blijken omstanders in al deze situaties in de dagelijkse praktijk met meer of minder succes in te grijpen. Eerlijkheidshalve moet wel worden aangetekend dat niet alle interventies even succesvol zijn en dat niet alle omstanders met dezelfde goede bedoeling ingrijpen.

7.3 Ingrijpen, een complex fenomeen met een onzekere uitkomst

Of omstanders daadwerkelijk ingrijpen is van vele factoren afhankelijk. Het gaat om factoren die besloten liggen in de situatie, zoals het aantal aanwezige omstanders, de reacties van deze omstanders, de locatie van het incident, de ambiguïteit van het incident. Ook persoonlijke factoren zoals de fysieke competenties, het humeur, het verantwoordelijkheidsgevoel of eerdere ervaringen met geweld en geneigdheid tot het nemen van risico's spelen een rol. Tevens zijn maatschappelijke factoren zoals de gangbare waarden en normen met betrekking tot altruïstisch en pro-sociaal gedrag van invloed. In de praktijk zijn deze factoren niet zo duidelijk te onderscheiden en is er sprake van wisselwerking en onderlinge beïnvloeding. De factoren kunnen remmend dan wel stimulerend werken op het ingrijpen. Ingrijpen kan dus met recht een complex fenomeen worden genoemd.

Ook de uitkomst van het ingrijpen door omstanders is niet altijd zeker. Een belangrijke omissie in de kennis over ingrijpen is effect van verschillende vormen van ingrijpen op de afloop van incidenten. Het uiteindelijke effect van het ingrijpen op de afloop van het incident is ons inziens van nog meer factoren afhankelijk dan het al dan niet ingrijpen zelf. Dan is het van belang wie, wanneer op welk moment, met welke intentie op welke wijze ingrijpt en wie hij of zij tegenover zich heeft. Er moet ook nog rekening worden gehouden met de niet altijd integere bedoeling van omstanders. Zij kunnen zelf belang hebben bij het incident en het bijvoorbeeld leuk vinden om mee te doen. Ook de rolwisselingen die in de loop van het ingrijpen kunnen ontstaan zijn van invloed op de uiteindelijke afloop van het incident. Zo worden omstanders soms tot slachtoffer of tot dader.

Het bovenstaande zou de indruk kunnen wekken dat er maar weinig gedaan kan worden om het ingrijpen van omstanders te stimuleren. Het lijkt gevaarlijk en de uitkomst staat niet vast. Dit biedt echter juist perspectieven.

7.4 Tussen 'niets doen' en 'rotschop'

Omdat ingrijpen van vele factoren afhankelijk is, zijn er veel aspecten die aanknopingspunten bieden voor beïnvloeding. Naast remmende factoren zijn er immers ook stimulerende factoren. Omdat de uitkomst niet op voorhand vaststaat is het van belang verschillende handelingsalternatieven voor ingrijpen achter de hand te hebben om de uitkomst meer te kunnen sturen.

Van belang daarbij is om te kijken naar het procesmatige verloop van incidenten. Ruwweg is het onder te verdelen in een drietal fasen. De aanloop fase, de fase van het incident en de fase van de afloop.

Tot nu toe is nog overwegend gekeken naar de tweede en derde fase en heeft men zich geconcentreerd op het ingrijpen in fase 2 en het helpen en verzorgen in fase drie. Met name de eerste fase is nog grotendeels een black box en hier kan ons inziens nog zeker winst geboekt worden als het gaat om het beïnvloeden. Daarbij speelt het voorkomen van het daadwerkelijke incident een rol en kunnen minder extreme vormen van ingrijpen verdere escalatie voorkomen.

Er zijn ons inziens dan ook zeker alternatieven voor de andere kant op kijken en doorlopen. Zelfs alleen het blijven staan kan al een positief effect hebben op het verloop van het incident zo is gebleken. Door als omstander de situatie duidelijk te benoemen als een situatie waarin iemand hulp nodig heeft wordt de ambiguïteit van de situatie minder en is het waarschijnlijker dat mensen ingrijpen. Men kan andere omstanders mobiliseren om in te grijpen door ze individueel aan te spreken om slechts enkele te noemen

Ons inziens is ingrijpen ook te leren. Interessante aanknopingspunten daarvoor zijn bijvoorbeeld de trainingen van jongeren en opleiding tot zogenoemde '*empowered bystanders*' of '*responsive bystanders*'. Een voorbeeld vormen enkele projecten in Amerika waarbij jongeren worden beschouwd als potentiële omstanders en niet als potentiële slachtoffers of daders. Van jongs af aan wordt ze geleerd wat ze zouden kunnen doen als omstanders. In dat specifieke geval had het betrekking op pesten en seksueel lastig vallen, maar deze aanpak is ons inziens ook goed toe te passen op incidenten in het publieke domein waarmee men als omstander te maken krijgt. Ze komen dan als omstander beter beslagen ten ijs en de kans dat ze adequaat ingrijpen wordt erdoor vergroot.

7.5 De oren en ogen, niet de armen

Binnen het politieapparaat is men het er niet over eens of de ingrijpende burger als zegen of vloek moet worden beschouwd. De burger kan wel een rol spelen en de politie ondersteunen is de algemene opvatting. De meningen lopen echter uiteen over hoe die rol moet worden ingevuld. Over het algemeen ziet men voor de burger een rol als extra ogen en oren en niet als extra armen.

Ons inziens is er voor de politie zeker een taak weggelegd als het gaat het beïnvloeden van ingrijpen door burgers bij incidenten in het publieke domein. De rol voor de politie kent verschillende dimensies: het gaat om communicatie, samenwerking met informele, semi-formele ketenpartners en specifiek doelgroepen en deskundigheidsbevordering. Door actiever en eenduidiger te communiceren dat burgers ook succesvol ingrijpen en waar de grenzen van ingrijpen liggen wordt veel onduidelijk voorkomen. Door de burger als

ketenpartner te beschouwen en op kleine schaal (buurniveau) projecten op te zetten kan verantwoord ingrijpen worden gestimuleerd. Dit is eveneens mogelijk door zich te richten op specifieke doelgroepen (groepen die toch al de neiging hebben zich met incidenten te bemoeien) en voor hen bijvoorbeeld cursussen ‘verantwoord ingrijpen’ op te zetten. Tot slot is niet alleen deskundigheidsbevordering intern van belang, maar ook deskundigheidsbevordering naar de burger toe. Te denken valt aan overdracht van kennis over bijvoorbeeld opbrengrepen, inschatting van risicosituaties en andere kennis die stimulerend kan werken op de bereidheid tot ingrijpen.

7.6 Tot slot

Ondanks het feit dat ingrijpen een complex proces is waarop veel factoren invloed hebben, zijn er ons inziens wel degelijk aanknopingspunten wat betreft het stimuleren van het ingrijpen door omstanders.

Het beeld zoals dat in de media naar voren wordt gebracht van lijdzaam toeziende omstanders of juist extreem gewelddadige ingrijpers is te eenzijdig. Er wordt dagelijks door mensen op uiteenlopende wijze succesvol ingegrepen. De meeste succesvolle gevallen, waarbij het incident wordt voorkomen, komen echter niet in de statistieken of in de media. Meer aandacht voor deze gevallen en het duidelijk communiceren van dit feit, levert een realistischer beeld op. Een beeld dat andere potentiële ingrijper kan inspireren en stimuleren. De verhalen in de media leren wel dat aan ingrijpen een zeker risico is verbonden. Er zijn geen absolute garanties te geven voor risicoloos ingrijpen, wel voor ingrijpen met een min of meer verantwoord risico. Als men dit risico accepteert zijn er wel degelijk aanknopingspunten om het ingrijpen door omstanders te stimuleren, zo leert dit onderzoek.

Veelal wordt door de onduidelijke situatie die eigen is aan incidenten, zoals vechtpartijen, mishandelingen en ongelukken, niet ingegrepen door omstanders. Zowel slachtoffers als omstanders kunnen door duidelijker te maken wat er speelt, de bereidheid om in te grijpen vergroten. Omstanders kunnen andere omstanders mobiliseren door ze individueel aan te spreken en afspraken te maken over wie wat doet (112 bellen, gezamenlijk afleiden of aanpakken van de dader et cetera). Ook in de aanloopfase van een incident valt ons inziens nog veel winst te behalen. Tot op heden vormt dit nog een black box, mede omdat als in deze fase wordt ingegrepen dit, zoals reeds gezegd, veelal onbekend blijft. Niet alles zal natuurlijk in alle gevallen effect hebben. Het zoeken naar een universele tip die voor iedereen in alle situaties werkt, is ons inziens dan ook een onzinnig uitgangspunt.

Ook voor de politie is een rol weggelegd, bij het stimuleren van ingrijpen door burgers, al staat een deel daar nogal sceptisch tegenover. Een carte blanche voor de ingrijpende burger is niet nodig en lijkt ons niet verstandig. Dit zou immers inhouden dat de politie een deel van zijn geweldsmonopolie uit handen moet geven. Een onwenselijke situatie; er moet ook rekening worden gehouden met omstanders met minder altruïstische bedoelingen. Onderzoek leert dat de bereidheid tot ingrijpen bij personen die geneigd zijn risico's te nemen en die zelf niet geheel afwijzend staan tegen gebruik van geweld, het grootst is. Hier ligt echter ook een kans. De politie zou juist met deze doelgroepen (bijvoorbeeld plegers van lichte geweldincidenten) gericht aan de slag kunnen gaan en de bereidheid tot ingrijpen in goede banen leiden. Ze als het ware opleiden tot zogenoemde ‘*empowered bystanders*’, die

bij incidenten beter beslagen ten ijs komen en verantwoord kunnen ingrijpen. Een opleiding waarbij ook andere jongeren en volwassen baat zouden kunnen hebben.

Noodzakelijk is echter wel dat de kennis over incidenten en het ingrijpen van omstanders daarbij wordt uitgebreid.

De mogelijkheden van afleidingstechnieken die door omstanders zouden kunnen worden toegepast zijn eigenlijk nog onontgonnen terrein. Hier valt ons inziens nog veel winst te behalen. Recentelijke wetenschappelijke inzichten uit de sociaal psychologische hoek laten zien dat het afleiden van boze mensen effectiever is dan het laten afreageren. Noodzakelijk is so-wie-so om meer inzicht te verwerven in wat omstanders in het echte leven doen en wat de effecten zijn als ze op een bepaalde wijze ingrijpen. Ook het stimuleren van conflictbemiddeling en mediation door burger kan ons inziens zijn vruchten afwerpen als het gaat om ingrijpen bij (gewelds)incidenten.

Onderzoek naar de omvang van het ingrijpen is eveneens zinvol voor een realistischer beeld. Een beeld dat meer in overeenstemming is met de werkelijkheid kan als tegenwicht dienen voor het eenzijdige beeld dat momenteel in de media wordt gebracht. Het kan ook toekomstige ingrijper stimuleren om in te grijpen.

Moderne technieken, zoals de beelden van verschillende projecten met cameratoezicht, kunnen interessant onderzoeksmateriaal opleveren en zouden zeker meer dan nu het geval is voor onderzoeksdoeleinden moeten worden gebruikt. Dit levert kennis op die niet gebaseerd is op laboratoriumexperimenten, maar gekenmerkt wordt door de *'mob quality of real life'*. Het kan tevens een bijdrage leveren aan het onderzoek naar de grenzen van het ingrijpen. Gezien recente excessen, bij acties van enkele supermarktmedewerkers en omstanders, geen overbodige luxe lijkt ons.

De kennis op de hierboven genoemde terreinen is noodzakelijk om te kunnen komen tot effectievere aanbevelingen voor ingrijpen met een verantwoord risico en de wijze waarop dit gestimuleerd kan worden.

Geraadpleegde literatuur

Bar-On, Dan

The Bystander in Relation to the Victim and the Perpetrator: Today and During the Holocaust, in: Social Justice Research 2001, volume 14, No.2, p. 125 ff.

Baron, Robert A., Byrne, Donn

Prosocial behavior: Helping Others. In: Social Psychology, 2000, p. 393 ff.

Bie, E. de, M. Egelkamp, M. Eysink Smeets

Bij staan of erbij staan? Tussenrapportage van een literatuurverkenning naar ingrijpen door omstanders. ES&E, Den Haag, januari 2003

Bie, E de, e.a.

Ingrijpend!. Een kwalitatief onderzoek naar omstanders die hebben ingegrepen bij incidenten in het publieke domein. ES&E, Den Haag, 2003.

Bierhoff, H.W

Hilfreiches Verhalten, 1980

Bierhoff, Hans W.

Prosocial Behaviour, in: Miles Hewstone, Wolfgang Stroebe en Geoffrey M Stephenson Introduction to Social Psychology. 1996, 376 ff.

Clark, Russel D., Word, Larry E.

Why Don't Bystanders Help? Because of Ambiguity? In: Journal of Personality and Social Psychology, 1974, volume 29, p. 279 ff. 285

DeJong, W. e.a.

Crime Intervention: the role of a victims behavior in reducing situational ambiguity, Personality and Social Psychology Bulletin, nr. 6, maart 1980.

Derlega, V.J./Grzelak, J.

Cooperation and helping behavior, 1982

Ditton, J.

Crime and the city. Public attitudes towards op-street CCTV in Glasgow. Brit. J. Criminol. 2000, 40, pp 692-709.

Feld, Scott L. en Dawn T. Robison

Secondary Bystander effects on intimate violence: when norms of restraint reduce deterrence. In: Journal of Social and Personal Relationships 1998, volume 15, no. 2, p. 277 ff.

Geis, Gilbert., Huston, Ted L., Wright, Richard

Compensating Good Samaritans. In: Crime Prevention Review 1976, p. 28 ff. 33

Harrison, Joel A./Wells, Roger B.

Bystander Effects on Male Helping Behavior: Social Comparison and Diffusion of responsibility. In: Representative Research in Social Psychology, 1991, 53 ff.

Hass, Aaron

Wat zou IK doen? 1999 A.W. Bruna Uitgevers BV., Utrecht

Hoefnagels, Cees/Zwikker, Machteld: The Bystander Dilemma en Child Abuse: Extending the Latané and Darley Model to Domestic Violence, in: Journal of Applied Social Psychology 2001, 1158 ff

Houston, Ted L./Korte, Chuck

The Responsive Bystander: Why He Helps? In: Lickona, T (ed.): Moral Development and Behavior: Theory Research and Social Issues, New York 1976, p. 269 ff.

Latané, B./Darley, J.

Bystander intervention in emergencies: Diffusion of responsibility. In: Journal of Personality and Social Psychology, 1968, No 8, p377 ff.

Latané, B./Darley, J.

The Unresponsive Bystander: Why Doesn't He Help?, New York 1970

Levine, Mark

Rethinking Bystander Nonintervention: Social Categorization and the Evidence of Witnesses at the James Bulger Murder Trial, in: Human relations 1999, volume 52, no. 9, p. 1133 ff.

Lück, H.E.

Prosoziales Verhalten, Empirische Untersuchungen zur Hilfeleistung. Kiepenheuer & Witsch, Köln 1975

Macaulay, J./Berkowitz, L.

Altruism en Helping behavior, 1970

Mawby, R.I.

Bystander responses to the victims of crime: Is the good Samaritan alive and well? Victimology: An international Journal. Volume 10 1985, numbers 1-4 pp 461 –475.

Piliavin, Irving M./ Rodin, Judith/Piliavin, Jane Allyn

Good Samaritism: An Underground Phenomenon? In: Journal of Personality and Social Psychology 1969, volume 13, p. 289 ff.

Roell, Van Dijk en Steinmetz,

Interventiegedrag door omstanders: een veldexperiment, Tijdschrift voor Criminologie 82/1, 1982.

Rushton, J.P./Sorrentino, R.M.

Altruism and Helping behavior, 1981

Schotland, R. Lance and Lyne I. Goodstein

The role of bystander in crime control. Journal of Social Issues, Vol. 40. No. 1. 1984 pp. 9-26.

Schwartz, Shalom H.:

Moral decision Making and Behavior, in: Macaulay, J./Berkowitz, L. (ed.): Altruism and Helping Behavior, New York 1970, p. 132

Schwartz, Shalom H.

Normative Influences in Altruism, in: Berkowitz, L (ed.): Advances in Experimental Social Psychology, New York 1977, p. 222 ff., 227

Schwind, Hans-Dieter/Gielen, Birgit/Roitsch, Karin

Viele sehen zu – niemand hilft. Der “non-helping-bystander-Effekt” aus kriminologischer Sicht, in: Die polizei, 1997, Heft 5, p. 139 ff.

Sheleff, Leon

The Bystander 1978

Smithon, M./Amato, P.R./Pearce, P.

Dimensions of helping behavior, 1983

Stewart, John E./Cannon, Daniel A. : Effects of Perpetrator Status and Bystander Commitment on Responses to a Simulated Crime, in: Journal of Police Science and Administration, 1977, volume 5, p. 318

Taylor, R.B.S. e.a.

Block-crime and fear, defensible space, local social ties en territorial functioning, Journal of research in Crime and Delinquency vol. 4, 1984.

Torre, E. van der,

Strategieën voor het mobiliseren van omstanders, Tijdschrift voor de Politie, nr. 12, december 1993.